

AMCHAM
MONTENEGRO

IZVJEŠTAJ
O POSLOVNOM
AMBIJENTU 2019–2020.

S A D R Ž A J

Predgovor.....	2
2020 – godina koja je obilježila svjetsku ekonomiju.....	4
Pregled poslovnog ambijenta.....	6
Vladavina prava.....	21
Ljudski resursi	28
Digitalna transformacija	37
Zdravlje.....	46
Građevinarstvo i nekretnine.....	56
Javne nabavke	62
Oporezivanje.....	67
Turizam i ugostiteljstvo.....	73
Zaštita životne sredine.....	76
Druge oblasti od značaja za poslovanje	80
Ključni nalazi i preporuke.....	83

PREDGOVOR

PREDSJEDNIK UPRAVNOG ODBORA AMCHAM MONTENEGRO, GOSPODIN NIKOLA TRIPKOVIĆ

Coca Cola Hellenic Bottling Company Montenegro

Zadovoljstvo mi je da predstavim šesti Izvještaj o poslovnom ambijentu Američke privredne komore u Crnoj Gori, koji pripremamo svake druge godine i koji predstavlja pregled stavova kompanija članica AmCham-a u vezi sa uslovima za poslovanje u Crnoj Gori.

Izvještaj daje sveobuhvatan pregled poslovnog ambijenta, te, kao takav, predstavlja važan alat za potencijalne investitore na crnogorskom tržištu, ali i daje smjernice i preporuke donosiocima odluka u kom pravcu treba dalje unapređivati poslovno okruženje.

Slijedeći ustaljenu metodologiju izrade Izvještaja, članicama smo dostavili upitnik koji sadrži niz pitanja u vezi sa opšim uslovima za

poslovanje, kao i uslovima u pojedinačnim oblastima: vladavini prava, ljudskim resursima, oporezivanju, građevinarstvu i nekretninama, zdravlju i zaštiti životne sredine. Izvještaj je dopunjen i novim oblastima u upitniku: digitalna transformacija, turizam i ugostiteljstvo i javne nabavke, koje su od strane članica prepoznate kao ključne oblasti za sveukupnu ocjenu poslovnog okruženja u Crnoj Gori. Pored toga, uvažavajući okolnosti u kojima se u 2020. godini našla svjetska ekonomija usljed pandemije novog koronavirusa, u Izvještaju smo analizirali i uticaj korona krize na lokalne prilike. Stoga, nalazi ovog Izvještaja su nikad važniji za identifikovanje ključnih reformskih procesa koji će dovesti do unapređenja

poslovnog okruženja i podstaći investicione aktivnosti i otvaranje novih radnih mjesta.

Snaga ovog Izvještaja ogleda se u postojanju uporedivih dvogodišnjih rezultata, što nam omogućava da pratimo ključna reformska kretanja, pohvalimo one reforme koje su uspješno sprovedene, ali i ukažemo na oblasti koje već godinama stagniraju. Izvještaj o poslovnom ambijentu za period 2019-2020. biće predstavljen ključnim donosiocima odluka u Crnoj Gori, predstavnicima vlada drugih država, međunarodnim institucijama, poslovnim

udruženjima, prisutnim i potencijalnim investitorima na našem tržištu, kao i svima onima koji su iskazali interes za unapređenje uslova poslovanja u Crnoj Gori.

Na kraju, želim da u ime kolega iz Upravnog odbora i Izvršne kancelarije AmCham-a zahvalim članicama na informacijama i inputima koje su nam dali za pisanje ovog Izvještaja, a iz kojih su proistekle i konkretne preporuke koje predstavljaju dobru osnovu za usmjeravanje rada naših komiteta i djelovanja u oblasti javne politike.

2020 – godina koja je obilježila svjetsku ekonomiju

U 2020. godini svjetska ekonomija je gotovo zaustavljena usljed pandemije koronavirusa koja je dovela do ekonomske krize bez presedana. Svjetska ekonomija doživjela je najveći pad u posljednjih nekoliko decenija, pokazuju ekonomski podaci država. Svjetske finansijske institucije se slažu oko toga da će globalni bruto društveni proizvod (BDP) pasti, ali brojke i prognoze se mijenjaju i ostaju neizvjesne zbog kontinuirane situacije sa COVID-19.

Pandemija koronavirusa je sasvim nova vrsta krize sa kojom se do sada nije susrela nijedna zemlja, pa države nemaju iskustava koja bi im pomogla da saniraju posljedice na ekonomiju i društvo. Ova kriza nema jasno žarište u finansijskom sistemu koje se može identifikovati i na koje se može djelovati adekvatnim politikama i mjerama, već je u pitanju zdravstvena kriza sa implikacijom na ekonomiju. Prognoze ekonomskog oporavka su različite, ali su predviđanja kredibilnih institucija da se globalna ekonomija dugo neće vratiti na pretpandemijski nivo. Nezavisno od toga kada će početi ekonomski oporavak i koliko će trajati, činjenica je da će 2020. godina biti upamćena kao izuzetno teška.

Globalni sektor maloprodaje, ugostiteljstva, avio saobraćaja, turizma i spoljnotrgovinske razmjene snažno je pogođen pandemijom. Jedna od posljedica korona krize biće proces dodatnog zatvaranja država i zaključavanja

ekonomija, kao i skraćanja lanaca nabavke. Takođe, predviđanja su da će koronavirus ubrazati četvrtu industrijsku revoluciju kroz spajanje vještačke inteligencije, robotike, Interneta, 3D štampe, nano- i bio-tehnologije, kvantnog računanja i drugih tehnologija koje će u temelju izmijeniti način na koji živimo, radimo i na koji smo povezani jedni sa drugima. Države zavisne od turizma će tražiti načine da smanje značaj uslužnih djelatnosti i turizma na svoju ekonomiju.

Mjere socijalnog distanciranja i zaštite na radnom mjestu ostaju na snazi do globalne imunizacije, što će se negativno odraziti na produktivnost. Ekonomske aktivnosti su pogođene i drastičnim padom tražnje, odnosno potrošnje jer su mnogi građani ostali bez posla i zbog neizvjesne budućnosti manje kupuju nego ranije.

Nikad intenzivnija međunarodna saradnja vlada, istraživača i proizvođača u posljednjem kvartalu 2020. godine rezultirala je kreiranjem vakcina koje bi mogle okončati pandemiju. Nakon što regulatorni organi država potvrde sigurnost i djelotvornost vakcina, slijedi ogroman podvig vakcinisanja 7 milijardi ljudi. Stručnjaci predviđaju da će za vaksinisanje cjelokupnog stanovništva biti potrebno čak nekoliko godina, pa će stoga testiranje, socijalna distanca i svakodnevno korišćenje zaštitne opreme još neko vrijeme biti dio naših svakodnevnih života.

Pregled poslovnog ambijenta

Korona kriza nije zaobišla ni Crnu Goru, koja je kao zemlja u tranziciji, više pogođena od tzv. razvijenih država. Ekonomske posljedice pandemije su veće budući da smo u krizu ušli sa relativno visokom stopom nezaposlenosti, visokim udjelom javnog duga u BDP-u i zavisnošću od priliva iz sektora turizma i ugostiteljstva. Zdravstveni sistem Crne Gore je u prvoj polovini 2020. godine pokazao na djelu svoju posvećenost, spremnost i sposobnost da reaguje u epidemiološkoj situaciji izazvanoj koronavirusom, kada je u junu Crna Gora bila jedina zemlja Evrope bez ijednog aktivnog slučaja obolijevanja. Nažalost, usljed nepoštovanja mjera i ubrzanog širenja virusa, Crna Gora se krajem godine našla ponovo pod rigoroznim mjerama. Ove mjere podrazumijevaju i smanjenje ili potpunu obustavu privredne aktivnosti na određeni period, te predstavljaju snažan udar na privredne subjekte, naročito mala i srednja preduzeća. U ambijentu neizvjesnosti i straha od, sada već, trećeg talasa koronavirusa, privredni subjekti nastavljaju poslovanje uz određene redukcije radnih i proizvodnih kapaciteta.

Javna uprava poručila je da će jedan od sljedećih zadataka biti i restrukturiranje ekonomije, u cilju bolje disperzije, te smanjenje zavisnosti od turizma i uslužnih djelatnosti. Crna Gora će se, na putu da privuče kapital iz razvijenih država, suočiti sa jakom konkurencijom, pa će morati da poradi na unapređenju poslovne klime u zemlji.

Godina 2020. bila je značajna i po održanim parlamentarnim izborima krajem avgusta kada je više od tri četvrtine građana Crne Gore iskoristilo svoje pravo na glasanje. Glasanje, na kom je nakon 30 godina vladajuća partija postala opozicija, proteklo je mirno, uz puno poštovanje epidemioloških mjera. Do skora vladajuća Demokratska partija socijalista upravljala je Crnom Gorom od 1991. godine, vodeći zemlju do nezavisnosti od Srbije 2006. godine, i ka članstvu u Evropskoj uniji. Crna Gora je 2017. postala jedna od članica Sjevernoatlantskog saveza (NATO). Vladajuća koalicija, okupljena oko stranaka različitih političkih stavova, formirala je ekspertsku vladu, što predstavlja novinu u dosadašnjem sastavu izvršne vlasti. Izvršena je i reorganizacija i smanjenje broja ministarstava kroz njihovo pripajanje, sa namjerom da se izvrši racionalizacija troškova i optimizacija državnog aparata. Svi ovi događaji, premda političke prirode, značajno su uticali na poslovni ambijent.

Crna Gora je 2019. i 2020. godine nastavila sa procesom pregovaranja pristupanja Evropskoj uniji. Ona je u dosadašnjem procesu pridruživanja obavila važan posao pripremajući se za sprovođenje pravne tekovine u većini oblasti. Preporuke iz posljednjeg Izvještaja o napretku Evropske komisije odnose se na razvoj funkcionalne tržišne ekonomije, kako bi se Crna Gora osposobila za borbu sa konkurencijom. Ovo će biti naročito teško u vremenu kada je

epidemija koronavirusa dovela do ozbiljnih izazova u ekonomiji, predstavljajući značajan pritisak na javne finansije.

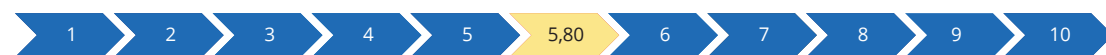
Putem AmCham-ovog programa “Partnerstvo za bolje poslovno okruženje”, kreiranog 2017. godine, intenzivirana je komunikacija sa javnom upravom kako bi dodatno razvili dijalog između državnog i privatnog sektora, u cilju postizanja otvorenosti i transparentnosti obje strane. U godini 2019. programu Partnerstva su se pridružila još 3 ministarstva: Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo nauke i Ministarstvo

prosvjete, pored finansija, ekonomije, zdravlja, rada i socijalnog staranja, održivog razvoja i turizma.

Kako bismo izmjerili stepen zadovoljstva poslovne zajednice poslovnim ambijentom u Crnoj Gori, od naših članica smo tražili da na skali od 1 do 10 ocijene poslovni ambijent u generalu, kao i u oblasti kojom se bave. Sveukupna prosječna ocjena poslovnog ambijenta u Crnoj Gori je 5,80 što je znatno niže od ocjene iz prošlog Izvještaja o poslovnim ambijentu za period 2017-2018, koja je iznosila 6,29.

...

UKUPNA OCJENA POSLOVNOG AMBIJENTA U CRNOJ GORI ZA PERIOD 2019-2020

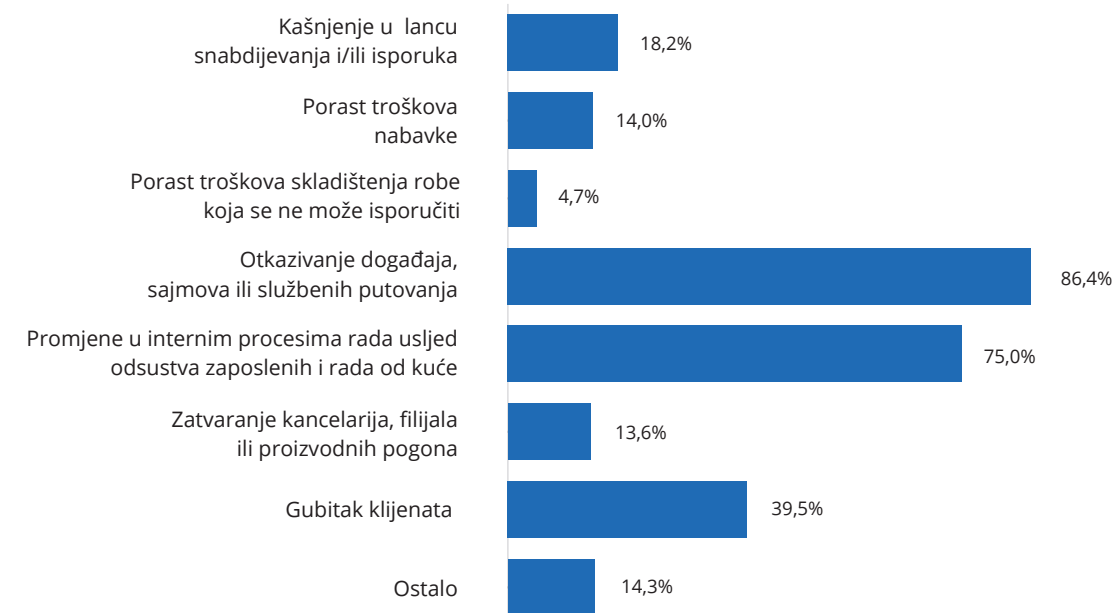
Kao glavni razlog ovakve ocjene članice su navele pad i stagnaciju tržišta usljed pandemije koronavirusa i mjera za njeno suzbijanje. Privreda nije likvidna, smanjena je potražnja za uslugama i robama, dok su sredstva za finansiranje sa povoljnom kamatnom stopom teško dostupna.

Na pitanje na koji sve način je pandemija koronavirusa uticala na poslovne aktivnosti u 2020. godini, najveći broj ispitanika je odgovorilo da su morali da otkazu poslovne događaje,

kao i da reorganizuju radne procese usljed odsustva zaposlenih i rada od kuće. Oko 40% ispitanika je izgubilo klijente, dok su pojedine kompanije bile suočene i sa kašnjenjima u lancima snabdijevanja i isporuka, porastom troškova nabavke i zatvaranjem kancelarija/filijala i proizvodnih pogona. Izostanak ljetnje turističke sezone i turista lančano je doveo do pada prometa u povezanim sektorima, poput nekretnina i maloprodaje, te do smanjenja potrošnje nekih vrsta proizvoda usljed smanjene kupovne moći stanovništva.

...

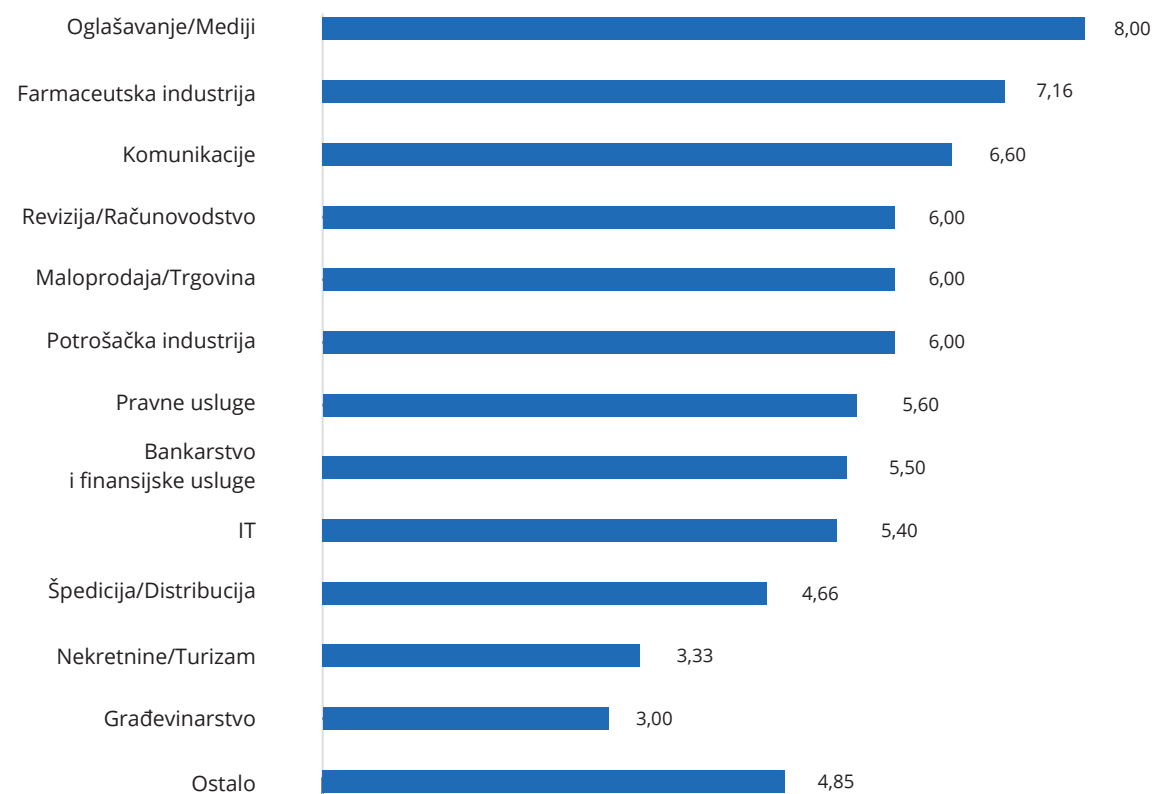
UTICAJ PANDEMIJE KORONAVIRUSA NA POSLOVNE AKTIVNOSTI U 2020. GODINI

Sektori koji su ocijenjeni kao najpovoljniji za poslovanje su oglašavanje/mediji i farmaceutska industrija. Raduje što se sektor oglašavanja/medija visoko kotira za poslovanje, budući da je u Izvještajima od prije dvije i od

prije četiri godine bio najgore ocijenjen sektor industrije. Dok su prethodnih godina špedicija/distribucija, nekretnine i građevinarstvo i turizam bili najbolje ocijenjeni sektori, sada je stanje u ovim sektorima zabrinjavajuće.

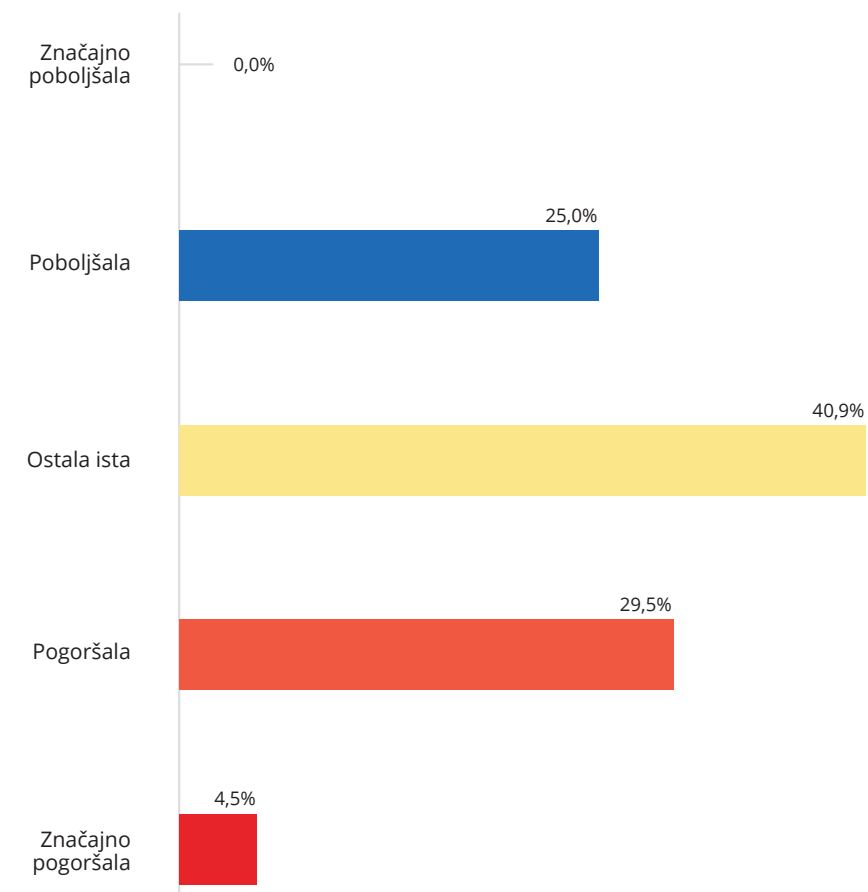
POSLOVNI AMBIJENT U CRNOJ GORI PREGLED PO SEKTORIMA (OCJENE OD 1 DO 10)

Kada se radi o poslovnoj klimi u posljednje dvije godine, oko 40% članica je procijenilo da nije bilo promjena, dok oko 30% članica smatra da se klima pogoršala, odnosno oko 5%

da se značajno pogoršala. Četvrtina članica koje su učestvovala u istraživanju vidi poboljšanje u poslovnom ambijentu.

POSLOVNA KLIMA U POSLJEDNJE DVIJE GODINE

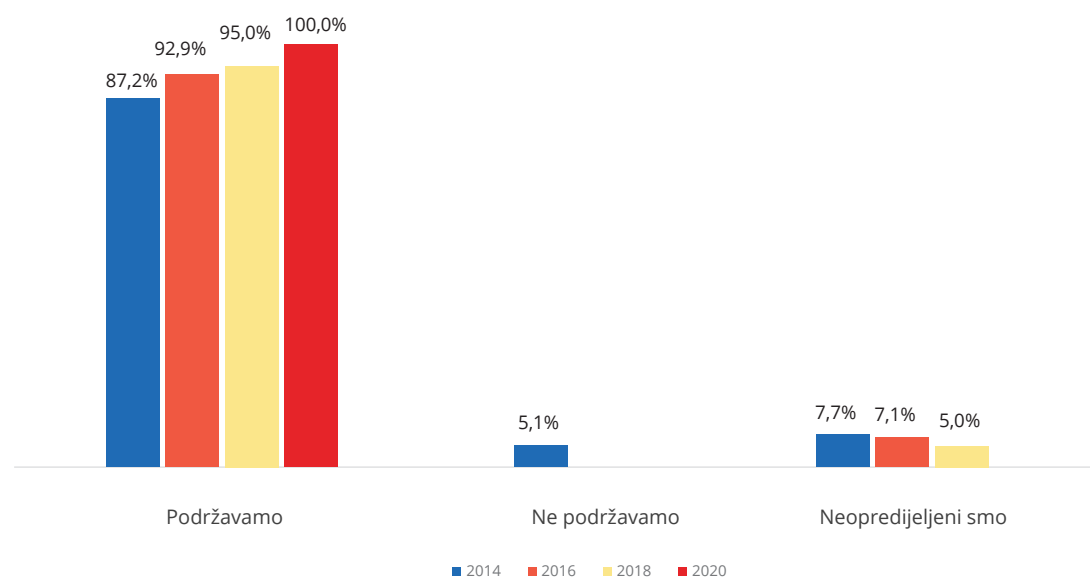

Članice, kao i u prethodnim Izvještajima, ističu da je nelojalna konkurencija i dalje velika prepreka stvaranju konkurentnog tržišta, što Crnu Goru čini nesigurnom destinacijom za strane investitore. Kada se radi o izmjenama sistemskih zakona, članice brine neblagovremenost i nepredvidivost kreiranja politika, kao i sporo usklađivanje domaćih propisa sa legislativom Evropske unije.

Kao prednosti investiranja u Crnu Goru, ispitane članice su istakle povoljni poreski sistem i stabilnost valute, kao i prirodne resurse države,

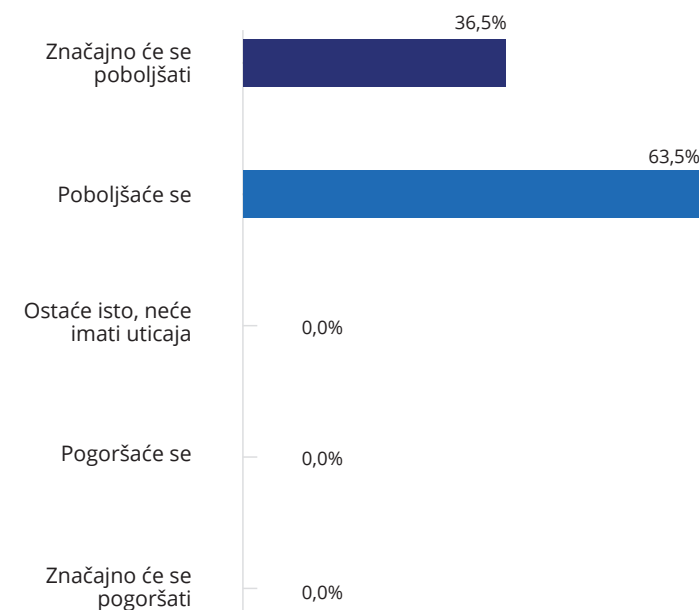
geografsku lokaciju, klimu i turizam. Pozitivni elementi poslovanja u Crnoj Gori su i kontinuirani pretpristupni proces Crne Gore Evropskoj uniji i njeno članstvo u NATO-u, što je čini privlačnom investicionom destinacijom. Zanimljivo je da poslovna zajednica stoprocentno podržava članstvo Crne Gore u Evropskoj uniji, što je pomak u odnosu na prethodne godine kada je istraživanje rađeno. Sve ispitane članice smatraju da će se uslovi poslovanja poboljšati, odnosno značajno poboljšati kada Crna Gora postane članica Evropske unije.

PREGLAD STAVA ČLANICA AMCHAM-A O ČLANSTVU U EU U 2014, 2016, 2018. I 2020. GODINI

...

UTICAJ CRNOGORSKOG ČLANSTVA U EU NA POSLOVNI AMBIJENT

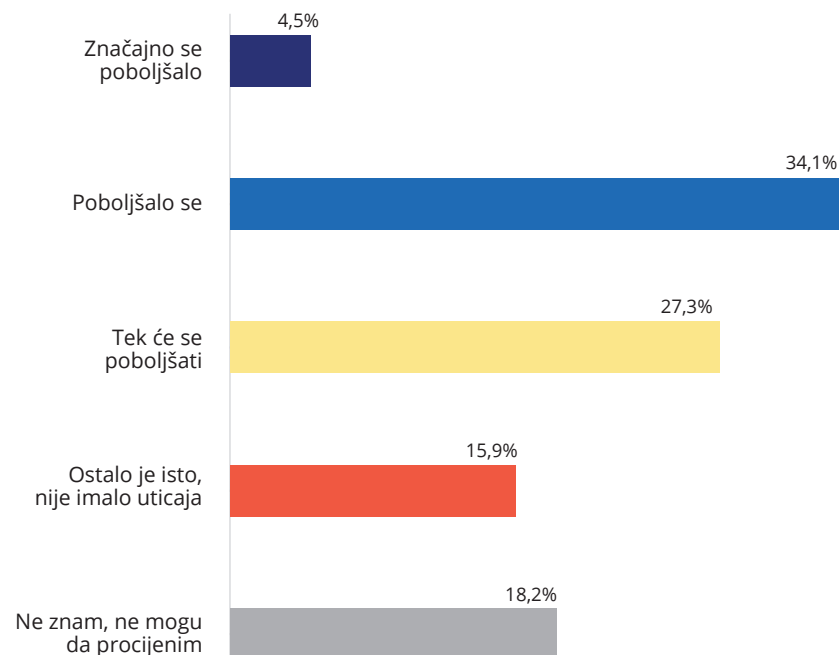
Članstvo u Sjevernoatlantskoj alijansi nije preduslov za članstvo u Evropskoj uniji, ali predstavlja preporuku budući da je Crna Gora morala da ispuni određene standarde i kriterijume za ulazak u NATO, što će se vrednovati na putu u EU, jer su ta dva procesa komplementarna.

Procjene su da se od učlanjenja Crne Gore u NATO priliv stranih direktnih investicija iz država

članica NATO-a udvostručio. Iz sprovedenog istraživanja, gotovo 40% članstva smatra da se poslovni ambijent u Crnoj Gori poboljšao/ značajno poboljšao ulaskom Crne Gore u Alijansu, dok trećina članstva smatra da do poboljšanja tek treba da dođe. Oko 16% članstva smatra da se ambijent nije promijenio, dok oko 18% ne može da ocijeni da li je bilo ikakvih promjena.

...

UTICAJ CRNOGORSKOG UČLANJENJA U NATO NA POSLOVNI AMBIJENT

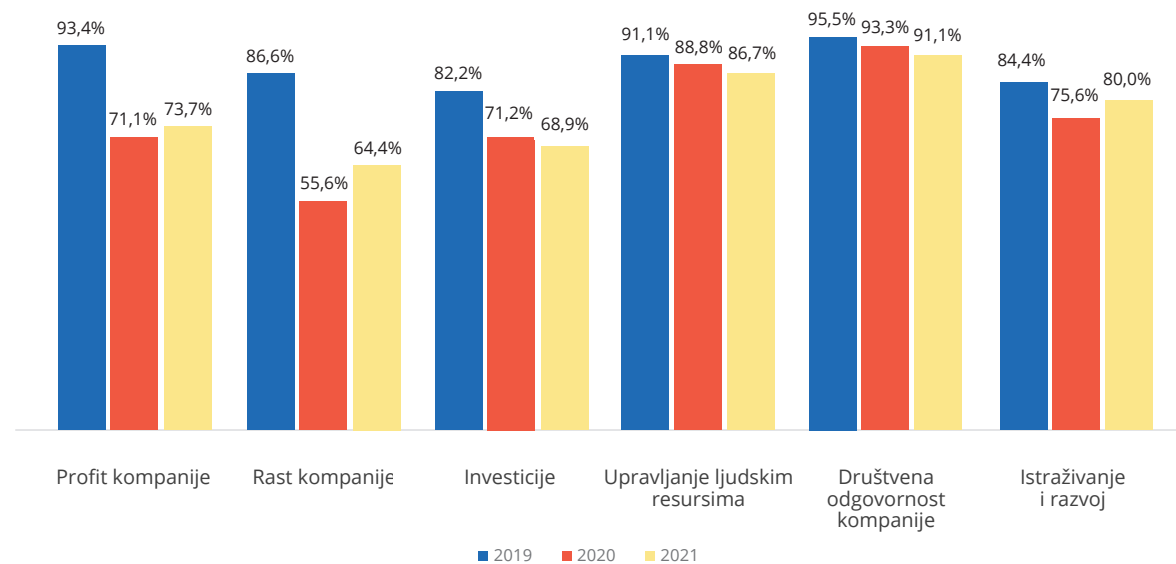

Članice su u upitniku dale procjenu rezultata koje je njihova kompanija postigla tokom prethodne i tekuće godine, ali i procjenu projektovanih rezultata za 2021. godinu. Iako je godina 2019. u domenu profita kompanije (93%), rasta kompanije (87%) i investicija (82%) bila ocijenjena veoma dobro, pozitivan trend se nije nastavio usljed pandemije koronavirusa gdje je pad u ovim domenima očigledan – profit (71%), rast kompanije (56%) i investicije (71%). Kad se

radi o predviđanjima za 2021. godinu, kompanije očekuju blagi porast profita i rasta kompanije, kao i smanjenje investicija. Članice koje su učestvovalе u istraživanju ocjenjuju svoje upravljanje ljudskim resursima i korporativnu društvenu odgovornost kao dobru ili veoma dobru. Raduju i projekcije da će u 2021. godini članice nešto više ulagati u istraživanje i razvoj, nego što je to bilo u 2020.

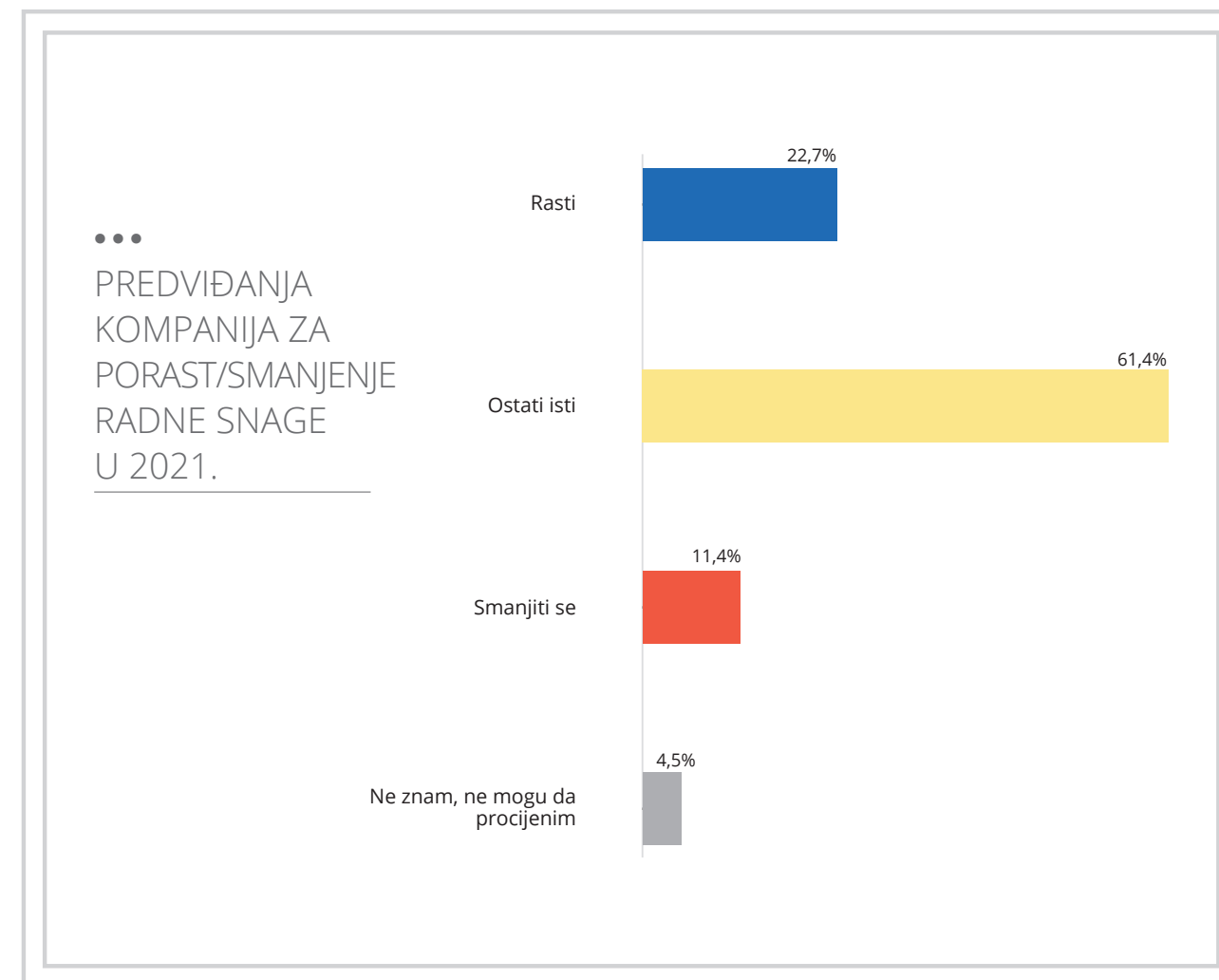
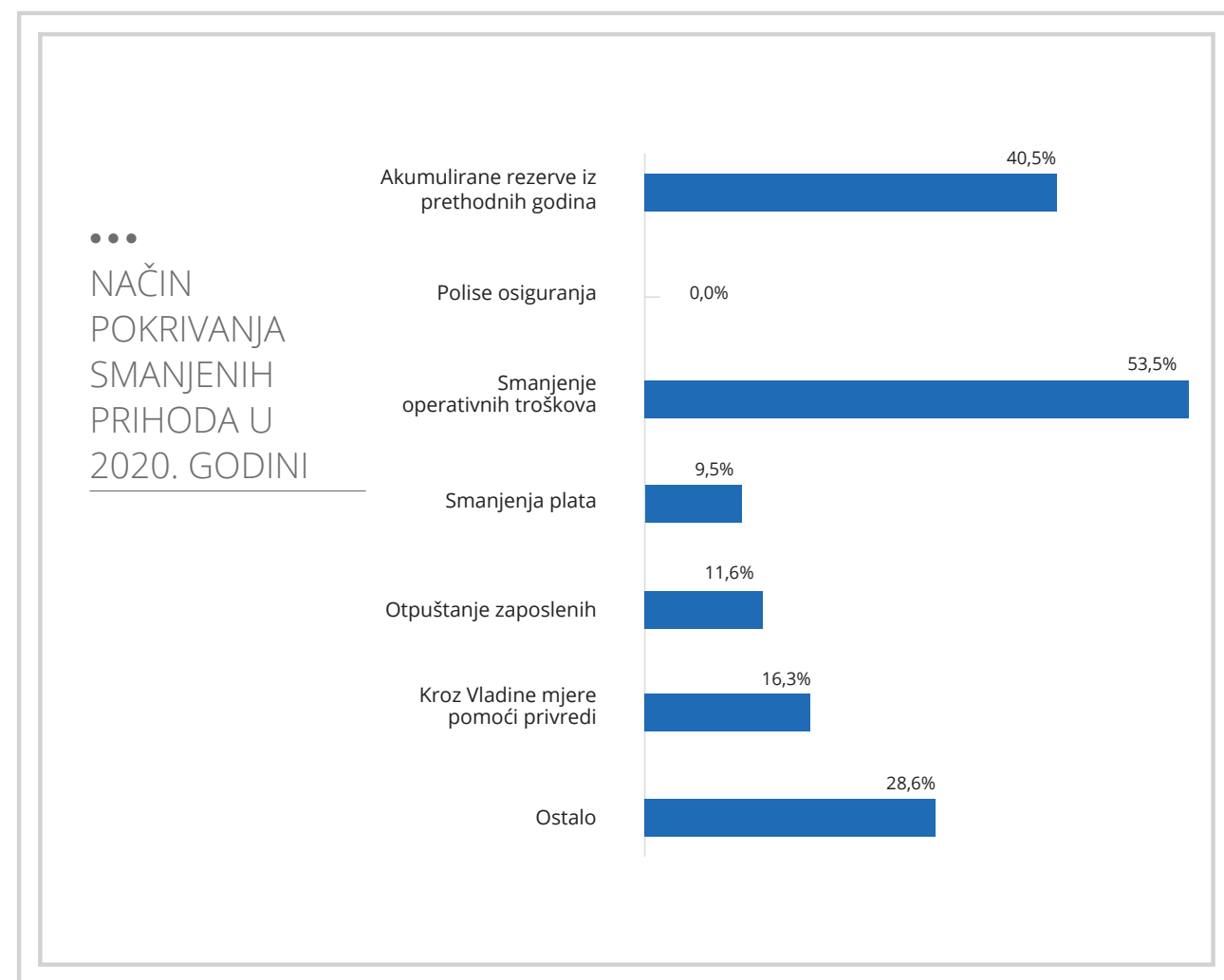
...

PROCJENA REZULTATA POSLOVANJA KOMPANIJE ZA 2019/2020/2021. GODINU

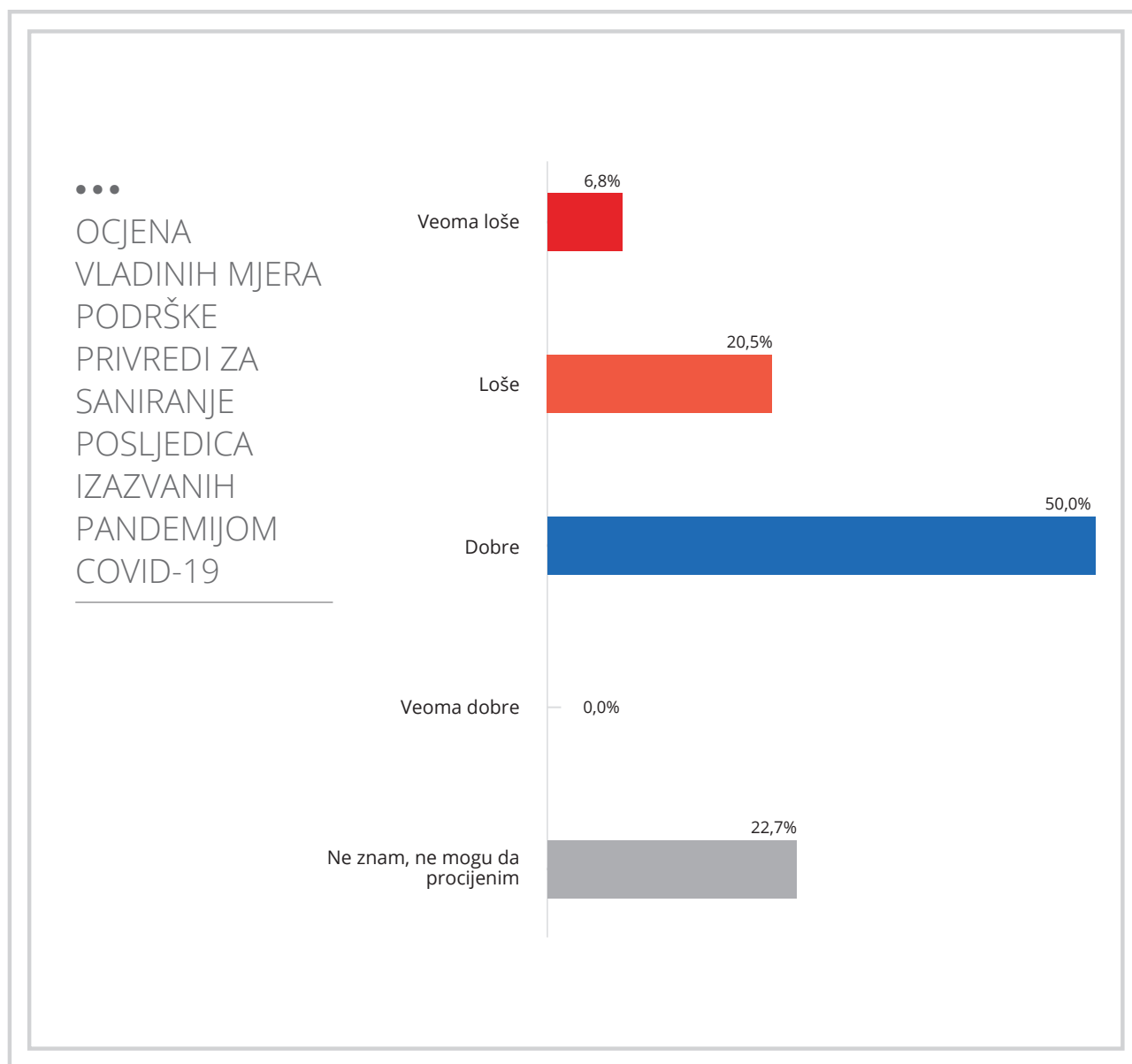
Kada se radi o smanjenim prihodima u 2020. godini, preko polovina članica planira da ih pokrije kroz smanjenje operativnih troškova, dok će oko 40% članica koristiti i akumulirane rezerve iz prethodnih godina. Nešto preko 16% članica planira da iskoristi i Vladine mjere pomoći privredi, dok će se oko 11% ispitanika

odlučiti i na otpuštanje radne snage. U 2021. godini, 61% ispitanih članica predviđa da će broj zaposlenih biti nepromijenjen, dok oko 11% planira otpuštanje zaposlenih. Ohrabrujuće je što je blizu 23% ispitanika odgovorilo da očekuje da će broj zaposlenih rasti.

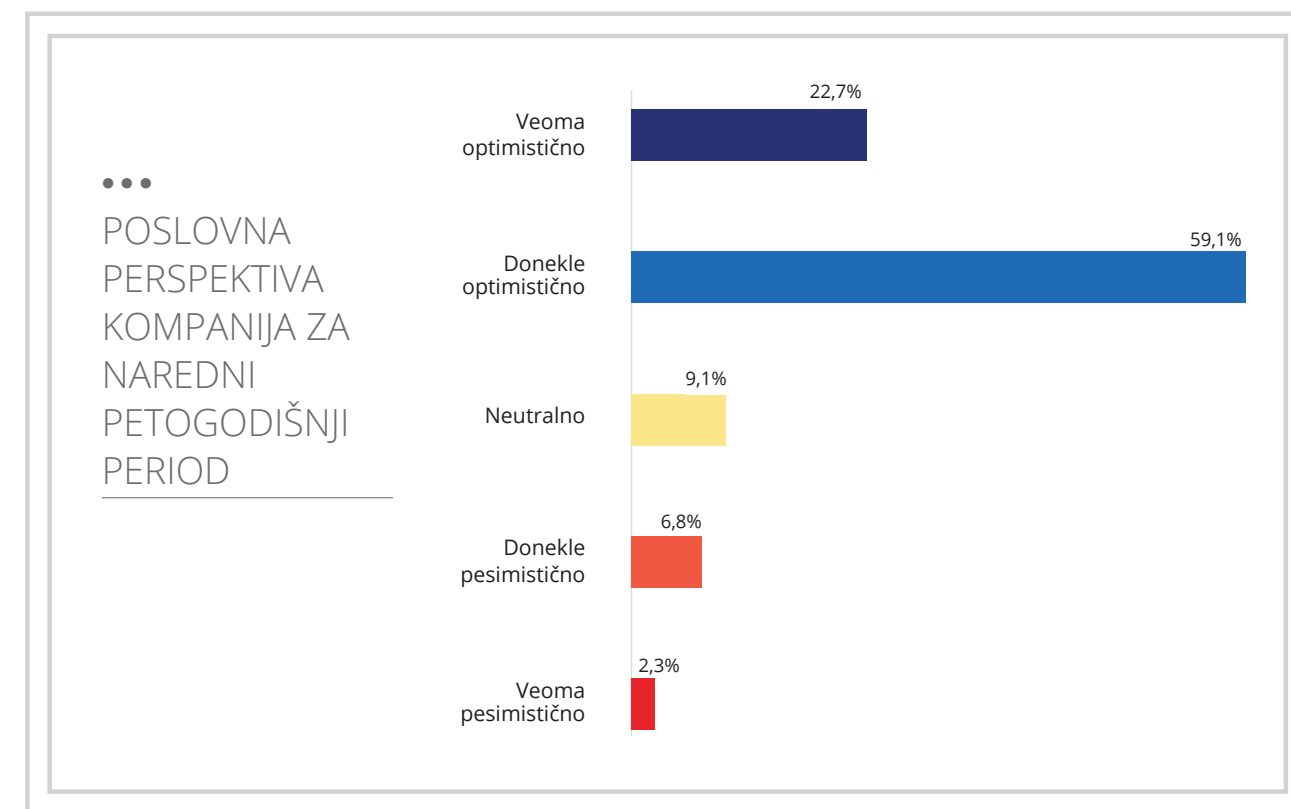
Polovina članica koje su učestvovala u istraživanju su ocijenile Vladine mjere podrške privredi za saniranje posljedica izazvanih pandemijom koronavirusa kao dobre, dok je

blizu 30% nezadovoljno istima, ocijenivši ih kao loše ili veoma loše. Oko 23% ispitanika nije dalo svoju ocjenu, budući da iste neće koristiti.

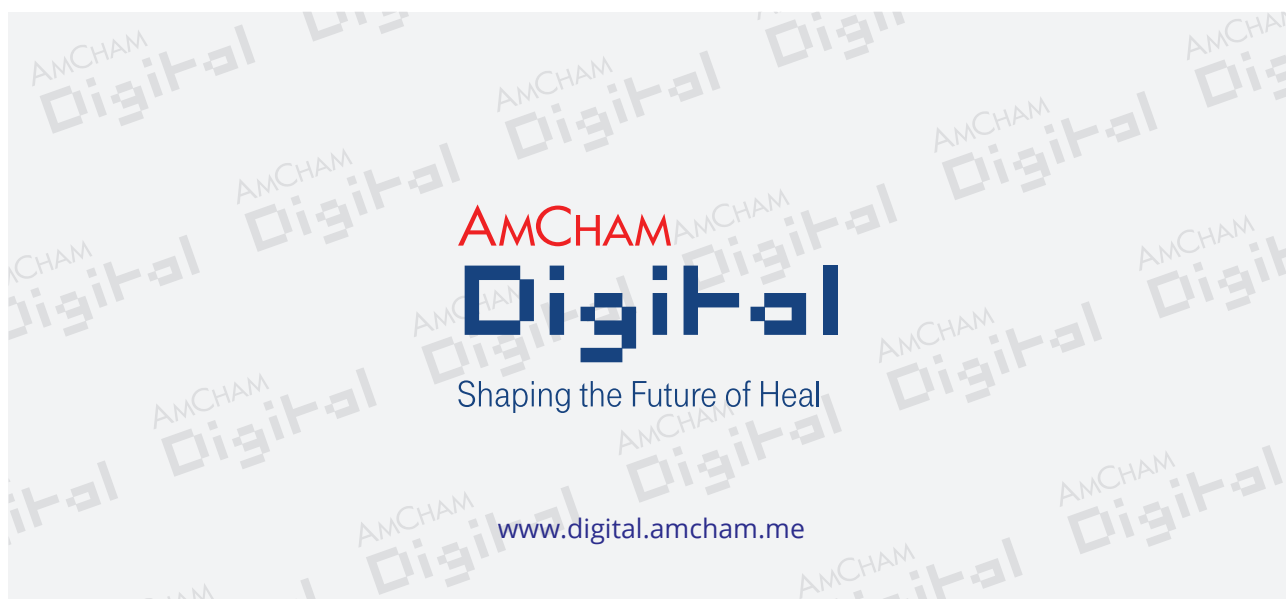

Od članica smo zatražili da daju prognozu poslovne perspektive za predstojeći petogodišnji period, te istu prokomentarišu. Veoma optimističnu procjenu dalo je njih 23%, a donekle optimističnu 59%. Kao glavni razlog za optimističnu procjenu članice su navele kontinuirane reforme koje se sprovode zarad procesa pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji, a koje će dovesti do unapređenja svih aspekata poslovanja, između ostalog, i kroz harmonizovanje propisa sa propisima Unije. Članice projektuju da će se u narednom periodu limitirati sivo tržište, te da će doći do povećanja stranih direktnih investicija

iz zapadnih zemalja. Crnu Goru odlikuje dobra regionalna povezanost, pa članice predviđaju da će se tržište oporaviti relativno brzo i ponovo vratiti na pretpandemijski nivo konkurentnosti, u narednih nekoliko godina. Oko 9% članica smatra da će naredni petogodišnji period biti loš zbog ekonomskih posljedica pandemije koronavirusa, i pada turizma. Članice zabrinjava i rast javnog duga, koji će se nesumnjivo reflektovati na pad tržišta kapitala i na smanjenje vrijednosti i profitabilnosti investicija. Pojedine članice očekuju i porast poreza i troškova poslovanja kako bi se servisirao javni dug.

...
GLAVNI RIZICI
ZA POSLOVANJE
U NAREDNOM
PERIODU

»»
Vladavina prava

INTERVJU SA POTPREDSJEDNICOM KOMITETA ZA SUZBIJANJE SIVE EKONOMIJE, GOSPOĐOM SVETLANOM VUKSANOVIĆ

Philip Morris Montenegro

AmCham: Kako biste opisali trenutno stanje sivog tržišta ili sive ekonomije u Crnoj Gori?

Gđa Vuksanović: Kada govorimo o neformalnoj ekonomiji, stanje se nije značajno promijenilo od prethodnog Izvještaja o poslovnom ambijentu iz 2018. godine. Visoki porezi i doprinosi destimulišu izmirivanje poreskih obaveza, a slaba kontrola oslobađa rizika, zbog čega siva ekonomija premašuje iznos od 30% BDP-a Crne Gore. Nisu problem samo izgubljeni poreski prihodi, već negativno dejstvo koje se reflektuje na cjelokupno društvo. Jedna od posljedica sive ekonomije je nelojalna konkurencija, koju prouzrokuju subjekti koji posluju u sivoj zoni, a što ima za posledicu da one kompanije koje posluju u skladu sa propisima i izvršavaju svoje obaveze prema državi budu nekonkurentne na tržištu. U mnogim sektorima i dalje dominira rad na crno, šverc i prodaja nelegalne robe, neizdavanje fiskalnih računa itd. U krajnjem, ovakvo stanje dovodi do toga da su oni privrednici koji posluju legalno primorani da

smanje svoje poslovne aktivnosti, otpuste zaposlene, ugase se ili da i sami pređu u sivo-crnu zonu poslovanja.

AmCham: Koje aktivnosti je Komitet za suzbijanje sive ekonomije AmCham-a sproveo u posljednje dvije godine u cilju poboljšanja uslova za poslovanje u ovoj oblasti?

Gđa Vuksanović: Kako se naš proces saradnje sa Ministarstvom ekonomije na Zakonu o privrednim društvima priveo kraju, nastavili smo rad na podzakonskim aktima kojima će se regulisati primjena Zakona, naročito u oblasti funkcionisanja Centralnog registra privrednih subjekata. Pridružili smo se radnoj grupi Sekretarijata Savjeta za konkurentnost za rad na podzakonskim aktima, u cilju pojednostavljenja procesa pokretanja poslovanja, u smislu smanjenja vremena potrebnog za registraciju preduzeća i smanjenja broja propisanih koraka. Navedenim aktima napravljen je iskorak ka krajnjem cilju reforme procesa registracije

preduzeća, da se cjelokupan proces njihovog osnivanja odvija elektronskim putem.

AmCham: Koje oblasti ili pitanja smatrate i dalje važnim za rješavanje kako bi obim sive ekonomije u Crnoj Gori bio smanjen?

Gđa Vuksanović: Potrebno je da državni aparat prepozna borbu protiv sive ekonomije kao svoj prioritet, u cilju stabilizacije javnih finansija. Ni nakon brojnih najava, strategija i akcionih planova, tako nešto još uvijek nije uspješno izvedeno u Crnoj Gori. Potrebno je afirmisati princip jednakosti pred zakonom za sve subjekte, kao jedan od osnovnih načela pravne države i vladavine prava. Postoji ozbiljan institucionalni problem u vidu nedostatka inspeksijskog kadra, koji treba pod hitno rješavati, budući da država mora pojačati kontrolu svih mogućih štetnih ponašanja, a potom se dobar rad na terenu mora ispratiti adekvatnim presudama i kaznama od strane pravosudnih organa.

Od 2021. godine u primjeni će biti elektronska fiskalizacija koja bi trebalo da u realnom vremenu da Poreskoj upravi uvid u stanje poslovanja privrednika. Ostaje da vidimo da li će onlajn fiskalizacija poboljšati naplatu poreza, te dovesti do smanjivanja neformalne ekonomije, kakve su bile najave iz Ministarstva finansija kada je cijeli proces na reformi poreske administracije započeo. Sa strane privrede, napominjem da je potrebno

obuhvatiti promet proizvoda i usluga kod onih subjekata koji nelegalno posluju, te da Zakon po sebi nikako neće biti dovoljan za suzbijanje sive ekonomije u Crnoj Gori.

AmCham: Smatrate li da će pandemija koronavirusa imati posljedice i u domenu sive ekonomije?

Gđa Vuksanović: Sigurno da hoće. Pandemija koronavirusa ostavlja posljedice na već nizak životni standard većine stanovništva, a svako opadanje kupovne moći građana značajno utiče na jačanje sive ekonomije. Prema ocjeni analitičara, visoka stopa nezaposlenosti i siromaštvo pogoduju bujanju sivog tržišta, naročito u prometovanju akciznih roba. Posebna tema su radnici na crno, koji će se suočiti sa dodatnim bezbjednosnim rizicima, izlažući svoje zdravlje na radu, nerijetko bez odgovarajuće zaštitne opreme ili praćenja adekvatnih zaštitnih mjera, čime se dodatno ugrožavaju napori države i društva da epidemiju stavi pod kontrolu.

>>> VLADAVINA PRAVA – REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kao i u svim prethodnim Izveštajima o poslovnom ambijentu, rezultati istraživanja pokazuju da je potrebno uložiti mnogo veći napor kako bi se unaprijedila vladavina prava koja predstavlja osnovni preduslov za stabilan rast ekonomije. Donošenje jasne pravne regulative, koja je usklađena sa pravnom tekovinom EU, i njena dosljedna implementacija predstavljaju preduslov za poželjan ambijent za privlačenje stranih investitora. Sve sistemske zakone je potrebno donositi uz opsežne konsultacije sa strukovnim i poslovnim asocijacijama, kako bi se preduprijedile česte izmjene zakona zbog neprimjenjivosti u praksi.

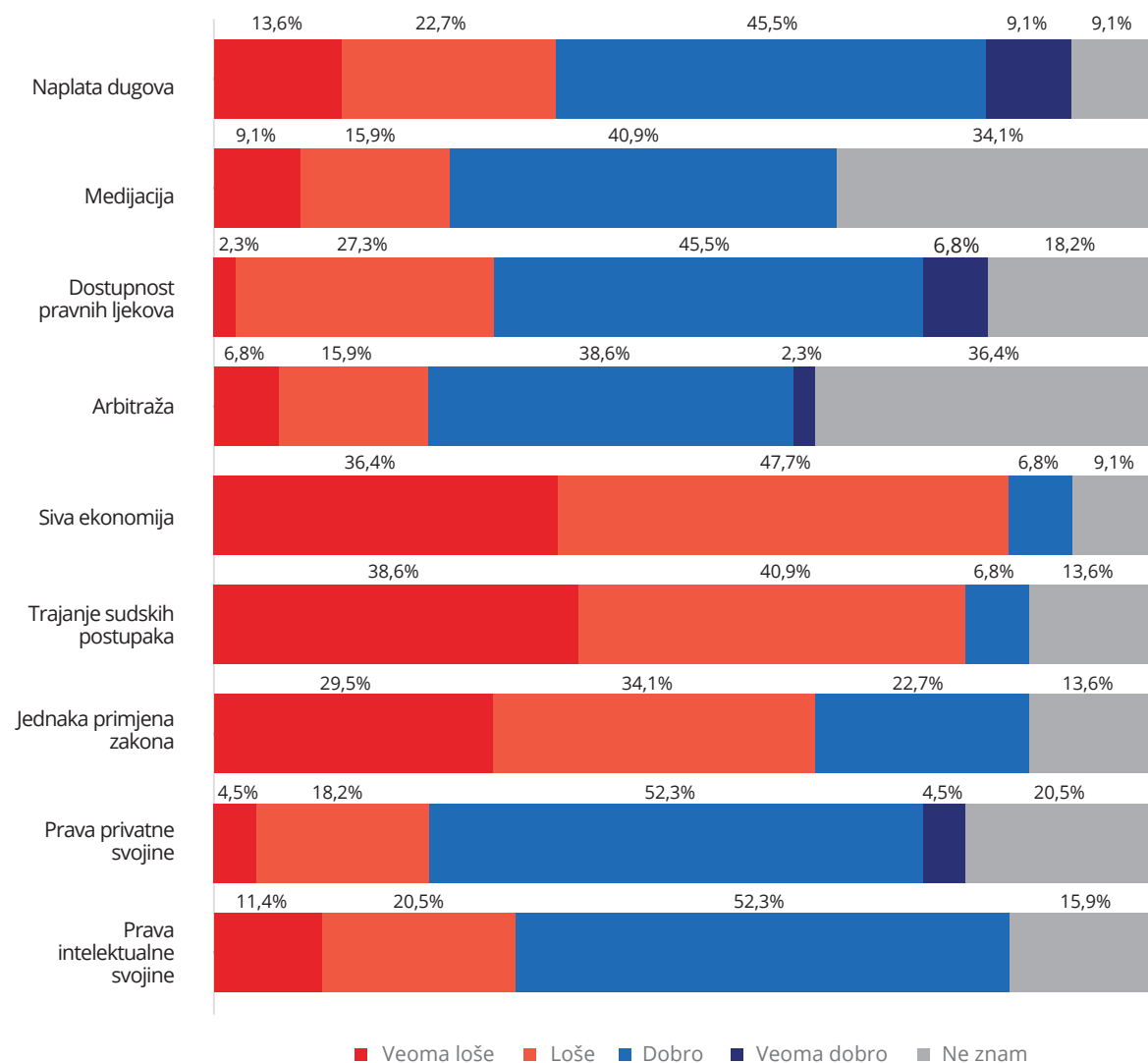
Zakon mora biti jednak za sve učesnike u privredi, i norme zakona se moraju neselektivno primjenjivati, kako bi država stala na kraj nelojalnoj konkurenciji. Čak 64% ispitanih članica je ocijenilo kao veoma lošu, odnosno lošu jednaku primjenu zakona.

Postojeće norme je potrebno energičnije primjenjivati, te kreirati adekvatnu kaznenu politiku i dosljedno je sprovoditi u praksi. Podsjećamo, kako bi rad na suzbijanju sive ekonomije bio efikasniji, Vlada je oformila novu Komisiju za suzbijanje sive ekonomije početkom

2018. godine, koju su činili predstavnici državnih institucija i organa sistema. Godinu dana kasnije, sastav Komisije proširen je predstavnicima poslovnih asocijacija, sa ciljem uključivanja raznih subjekata koji bi bili okupljeni oko zajedničkog zadatka - suzbijanja sive ekonomije. Nažalost, ovo tijelo nije bilo naročito efikasno u dosadašnjem radu, ocjena je privrednog sektora. U domenu vladavine prava, članice su, kao i prethodnih godina, nezadovoljne sivom ekonomijom (84% ispitanih članica).

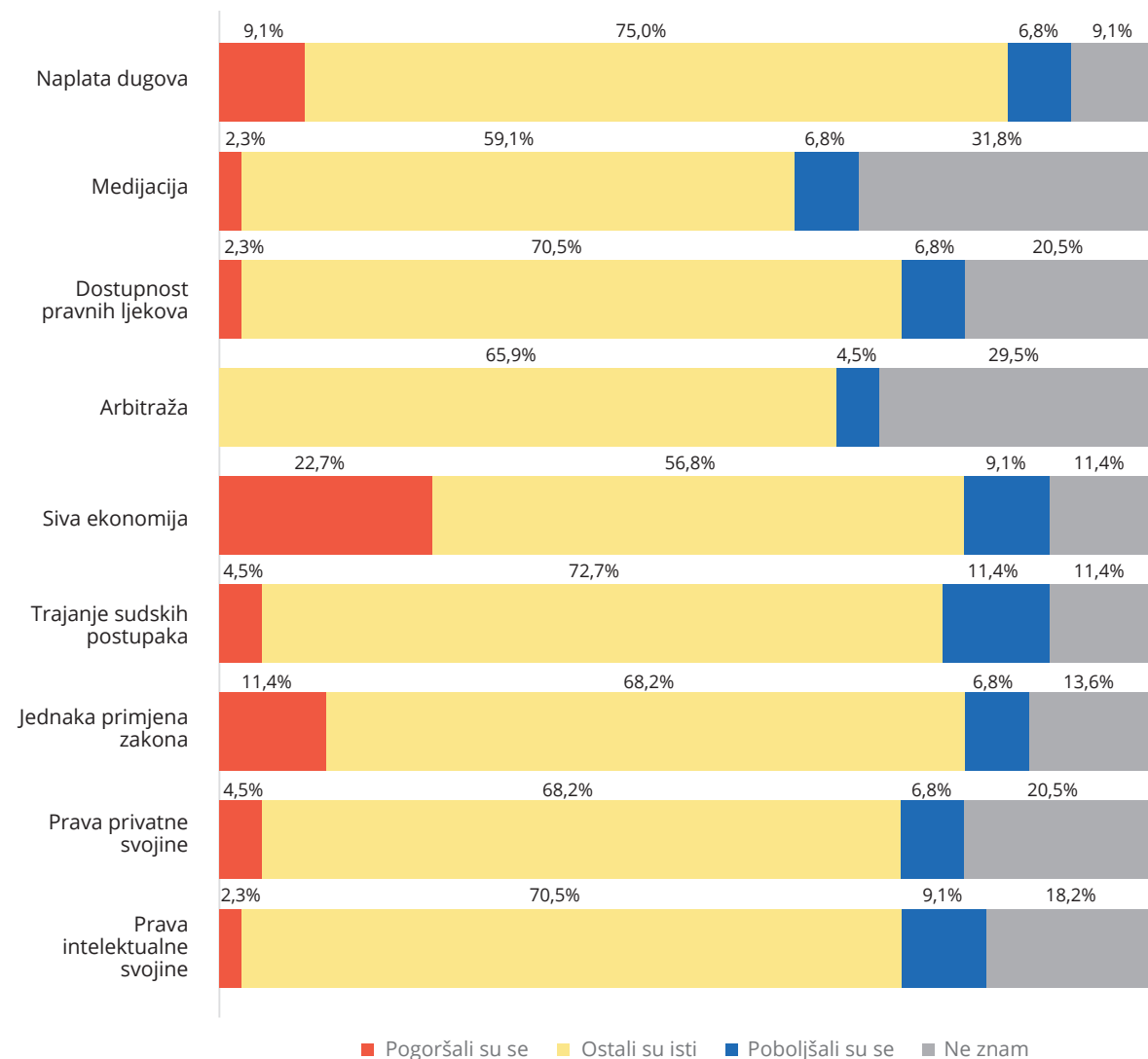
Članice su se osvrnule i na pravosudni sistem, navodeći da je potrebno dodatno ojačati nezavisnost sudova i tužilaštva u Crnoj Gori, kao i institucija poput Sudskog i Tužilačkog savjeta. Sudske presude se razlikuju u istim i bitno istovrsnim sudskim predmetima, pa treba poraditi na obukama sudija. Članice smatraju problematičnim i trajanje sudskih postupaka (80% članica je ocijenilo kao veoma loše ili loše). Uslovi poslovanja u domenu trajanja sudskih postupaka nijesu se promijenili u prethodne dvije godine, smatra 73% članica. Preko polovina članstva ocijenilo je pozitivno naplatu dugova, dostupnost pravnih lijekova, prava privatne i intelektualne svojine, pa možemo konstatovati da postoji kontinuitet poboljšanja u ovim segmentima vladavine prava.

VLADAVINA PRAVA – USLOVI ZA POSLOVANJE

...

VLADAVINA PRAVA – PROMJENA U USLOVIMA POSLOVANJA

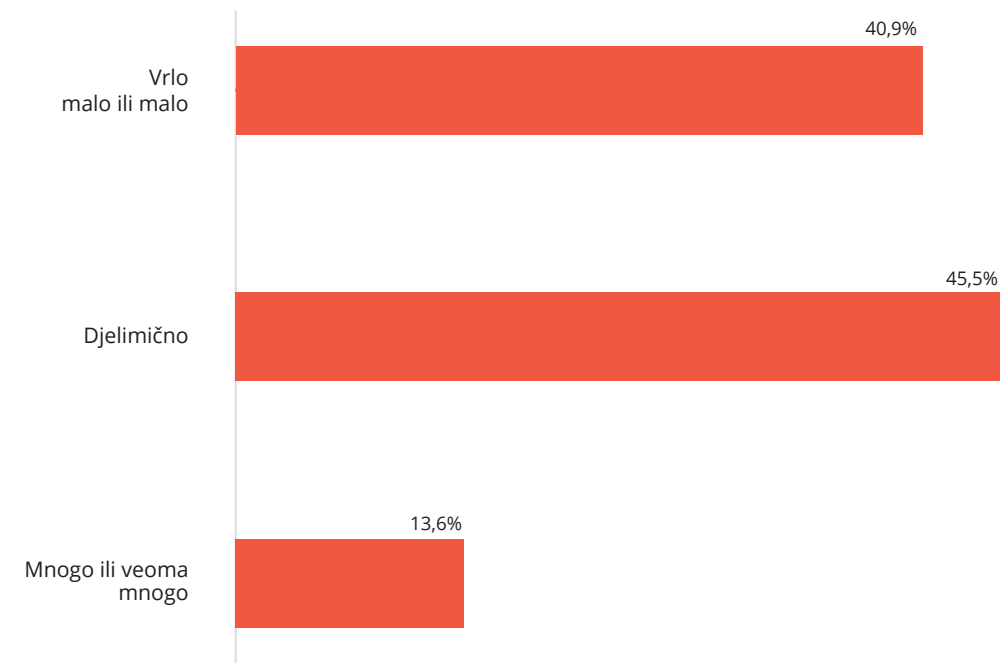

U okviru poglavlja Vladavina prava, članice su dale procjenu koliko korupcija utiče na njihove poslovne aktivnosti u Crnoj Gori. Izraženo u procentima, gotovo 41% članica je ocijenilo da korupcija utiče vrlo malo ili malo na njihov

biznis, dok je oko 45% odgovorilo da djelimično ima uticaja. Nažalost, oko 14% kompanija smatra da korupcija mnogo ili veoma mnogo utiče na njihove aktivnosti.

...

UTICAJ KORUPCIJE NA POSLOVNE AKTIVNOSTI U CRNOJ GORI

Ljudski resursi

INTERVJU SA PREDSJEDNICOM KOMITETA ZA RADNE ODNOSE, GOSPOĐOM DRAGANOM JOVOVIĆ

Crnogorski Telekom

AmCham: Kakva je Vaša ocjena trenutnog stanja na tržištu rada i zakonodavstva u oblasti radnih odnosa u Crnoj Gori?

Gđa Jovović: Kada se radi o zakonodavstvu, početkom 2020. godine stupio je na snagu novi Zakon o radu te počela njegova primjena koja je ubrzo pokazala prednosti, ali i nedostatke ovog propisa. Iako je novi Zakon unaprijedio brojne segmente, mjesta za dalji napredak ima, naročito imajući u vidu okolnosti koje nam je nametnula pandemija koronavirusa.

Kao što smo iz Komiteta za radne odnose AmCham-a više puta isticali, novi Zakon trebalo je graditi na osnovama koje će afirmisati odgovorne poslodavce, a ne novim administrativnim barijerama pokušavati da se stane na kraj poslovanju onih koji ne poštuju propise. Kao što sam rekla i prije dvije godine kada smo razgovarali, još uvijek postoji određeni nivo neusklađenosti između tražnje i ponude radne snage koja je na tržištu, mada su pomaci vidni. U tom smislu, već godinama se radi na razvoju dualnog sistema

obrazovanja koji predstavlja solidnu osnovu za unapređenje kvaliteta ponude radne snage. Promjene na tržištu rada se dešavaju brzo, profil određenih zanimanja više nije tražen, ali su u međuvremenu nastala nova, i moramo biti prilagodljivi promjenama. Svjedoci smo koliki je broj zaposlenih pandemija koronavirusa širom svijeta ostavila bez posla, ali sa krizom postaju traženiji poslovi iz drugih oblasti, na što bi trebali imati spreman odgovor.

AmCham: Koje aktivnosti je Komitet za radne odnose AmCham-a sproveo u protekle dvije godine u namjeri da unaprijedi poslovni ambijent u oblasti rada?

Gđa Jovović: Krajem 2019. godine Zakon o radu je objavljen u Službenom listu Crne Gore, čemu je prethodila intenzivna komunikacija sa resornim ministarstvom, ali i sa ostalim poslovnim asocijacijama, sa kojima smo usaglasili zajednički stav povodom prioritarnih pitanja koja je potrebno izmijeniti u Zakonu. Zajednički stav poslovnih asocijacija je zastupan i na sjednici Savjeta za konkurentnost, ali ne

mogu reći da su donosioci odluka imali sluha za finalne predloge koje smo im uputili. Mi ćemo, svakako, nastaviti sa zagovaranjem onih rješenja koja smatramo da treba unaprijediti u Zakonu, u cilju donošenja jasne i liberalne zakonske regulative koja je usklađena sa evropskim standardima.

Podrazumijeva se da je 2020. godina bila prilično izazovna za sve, pa i za nas koji upravljamo ljudskim resursima. Svi smo morali da se prilagodimo novim okolnostima rada i organizaciji rada od kuće - zaposleni, kompanije, pa čak i država. Veliki broj zaposlenih je, po prvi put, dobio priliku da radi od kuće, što se u ovim okolnostima smatra benefitom koji čuva zdravlje. Poslovna zajednica je po tom pitanju pokazala odgovoran odnos jer su poslodavci u rekordnom roku stvorili uslove da, uvažavajući preporuke nadležnih, organizuju rad od kuće za sva radna mjesta za koja je to bilo moguće. Rad od kuće sa sobom donosi brojne izazove jer smo posao donijeli u svoje domove, gdje nastojimo da profesionalne obaveze i neprekidno prisustvo na platformama za digitalnu komunikaciju sinhronizujemo uz obaveze prema porodici i svemu onome što za nas predstavlja dom. Neki su uspjeli da se dobro prilagode, drugi manje dobro, ali situacija sa koronavirusom je zaista bila novina za sve nas koji upravljamo kadrovima i iz nje smo izvukli mnogo lekcija. Da li će ovi sistemi rada biti održivi i kada sve ovo bude za nama, ostaje da vidimo. Mogu reći da smo veliku podršku našli jedni u drugima i u tematskim

sastancima HR zajednice AmCham-a pod nazivom AmChaT na kojima smo razmjenjivali praktična iskustva u organizaciji rada prilagođenog mjerama za suzbijanje COVID-19. Na sastancima smo razgovarali o reorganizaciji, optimizaciji i pojednostavljenju novih modela poslovanja, mjerama i aktivnostima za podizanje produktivnosti i smanjenje troškova, ali i o emocionalnim stanjima zaposlenih i kako im pomoći da se izbore sa novim okolnostima rada i života.

AmCham: Godinu dana je prošlo otkako je novi Zakon o radu stupio na snagu. Koja zakonska rješenja je potrebno dodatno unaprijediti, u cilju podizanja konkurentnosti na tržištu rada?

Gđa Jovović: Ponoviću ono o čemu smo govorili i prije dvije godine – uređenje radnih odnosa u Crnoj Gori je problematično sa raznih aspekata. Tako, možemo govoriti o glomaznoj normativnoj hijerariji budući da su radni odnosi uređeni Zakonom o radu, Opštim kolektivnim ugovorom (tzv. OKU), granskim kolektivnim ugovorima i pojedinačnim tj. kolektivnim ugovorom kod poslodavca. Ovo znači da se odgovor na naizgled jednostavno pitanje iz radnih odnosa mora potražiti u četiri propisa koja su najčešće međusobno neusklađena i u koliziji su. Upravo takav primjer neusklađenosti novog Zakona o radu i OKU otkrila nam je pandemija koronavirusa, svega nekoliko mjeseci nakon stupanja na snagu

Zakona, kada se postavilo pitanje koliko dugo i koji iznos naknade zarade je dužan isplaćivati poslodavac zaposlenom u slučaju da je došlo do prekida rada bez krivice zaposlenog.

Nadalje, brojna pitanja koja su ranije bila uređena OKU brisana su stupanjem na snagu novog Zakona o radu, uz obavezu da se novi OKU zaključi u roku od godinu dana od stupanja na snagu zakona. Na izmaku smo 2020. godine a novi OKU nije zaključen. Takva situacija dovodi u pitanje i usklađivanje granskih i kolektivnih ugovora kod poslodavaca (za što je takođe propisan rok od godinu dana) jer se ovi propisi oslanjaju na OKU. Kako se ovakve stvari ne bi ponavljale i u budućnosti, naš predlog je bio, i dalje je, da se materija radnih odnosa objedini u Zakonu o radu.

Nadalje, novi Zakon zadržao je obavezu poslodavaca da uvećavaju zarade zaposlenih po osnovu minulog rada. Minuli rad kao osnov za uvećanje zarade predstavlja reliktni nekih prošlih vremena koji savremeno evropsko zakonodavstvo ne poznaje. Upravo suprotno: zarada zaposlenog treba da bude uslovljena ostvarenom učinku i rezultatima rada koje je zaposleni pokazao, a ne činjenicom da zaposleni ima prethodni radni staž.

Koristim priliku da napomenem da se čini da je novi Zakon o radu unazadio pitanje ocjene rezultata rada zaposlenih jer je praktično vezao ruke poslodavcima kod kojih

postoji reprezentativni sindikat time što su samo ti poslodavci dužni da pitanje mjera i normativa za vrednovanje rezultata rada zaposlenih urede kolektivnim ugovorom. To znači da su poslodavci kod kojih postoji reprezentativni sindikat uslovljeni saglasnošću sindikata ako žele da urede pitanje rezultata rada zaposlenih. Drugi poslodavci kod kojih ne postoji reprezentativni sindikat to pitanje uređuju svojim opštim aktom - dakle saglasnost sindikata im nije neophodna.

Mada kratkotrajna, dosadašnja primjena novog Zakona pokazala je da određena rješenja nijesu dovoljno precizno uređena zbog čega je poslovna zajednica suočena sa različitim tumačenjima jednih te istih normi, što zaista zabrinjava. Kao što smo više puta naglašavali: potrebna su nam precizna, jasna zakonska rješenja koja će potrebu za tumačenjima svesti na najmanju moguću mjeru i norme koje će pratiti i oslikavati život jer u suprotnom imamo mrtvo slovo na papiru.

AmCham: Koliko su se važeće norme radnog zakonodavstva pokazale kao fleksibilne u promjenjenim uslovima rada izazvanim pandemijom koronavirusa?

Gđa Jovović: To je veoma zanimljivo pitanje. Vladine mjere koje su se odnosile na ograničenje ili zabranu rada i kretanja, mjere koje se odnose na plaćeno odsustvo određenih kategorija zaposlenih te preporuke poslodavcima da,

ukoliko je moguće, organizuju rad od kuće, zahtijevale su trenutnu reakciju poslodavaca uz brojne nedoumice i pitanja iz oblasti radnih odnosa. Pandemiju niko nije predvidio, niti mogao predvijeti, pa tako ni novi Zakon o radu. Samim tim, kada je riječ o radnim odnosima, poslovna zajednica često je bila prepuštena samoj sebi u traženju odgovora i najboljih rješenja. Kao primjer ću navesti rad od kuće, koji jeste uređen novim Zakonom o radu sa tim što je rješenje iz Zakona neprimjenljivo na uslove pandemije. Samim tim, neophodno je liberalnije regulisanje ove materije – koje će recimo omogućiti periodičan rad od kuće i neće zahtijevati registraciju rada od kuće kod Poreske uprave. Dakle, poslovnoj zajednici treba rješenje koje će životnu situaciju u kojoj sada svi funkcionišemo (a koja predstavlja sivu zonu sa aspekta propisa) regulisati na način koji će omogućiti zaštitu interesa i poslodavaca i zaposlenih. Crna Gora nije usamljena u borbi sa pandemijom, sve države imaju isti problem, ali su razvijene države reagovalе brzo i izmjenama radne regulative pokušale da ublaže negativne ekonomske efekte pandemije na poslodavce. Pristupilo se izmjenama propisa materije radnih odnosa, i to u domenima uređenja instituta rada od kuće, fleksibilnog radnog vremena, uređenja odmora, itd. Potrebno je da Crna Gora slijedi ove primjere, te da ministarstvo koje se bude bavilo ovom oblašću prepozna brojne izazove sa kojim se trenutno poslodavci suočavaju. Situacija sa COVID-19 zaista predstavlja

presedan kada se radi o radnim odnosima, pa je stoga pod hitno potrebno uvesti fleksibilnije uslove u pogledu promjene ugovorenih uslova rada. Naravno, poslovna zajednica je tu da pruži podršku u tom procesu i ponudi najbolja rješenja na osnovu iskustva iz prakse.

»» LJUDSKI RESURSI – REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Novi Zakon o radu je stupio na snagu početkom januara 2020. godine, nakon brojnih konsultacija između socijalnih partnera. Zakon o radu je bio i centralna tema sjednice Vladinog Savjeta za konkurentnost, kada su privrednici, preko predstavnika u poslovnim asocijacijama, još jednom ukazali da se određena rješenja moraju doraditi kao osnova za stvaranje konkurentnog tržišta rada. Uprkos insistiranju privrede, Opšti kolektivni ugovor je i dalje dio važećeg radnog zakonodavstva, dok minuli rad predstavlja obavezan osnov za uvećanje osnovne zarade. Američka privredna komora u Crnoj Gori je ova, kao i druga pitanja, u više navrata saopštavala Savjetu za konkurentnost, kao i resornom ministarstvu.

Imajući u vidu značaj ovog propisa za radnike, poslodavce i sve građane Crne Gore Ministarstvo rada i socijalnog staranja je otvorilo posebnu mejl adresu za mišljenja ili pojašnjenja odredbi novog Zakona, a svi upiti se objavljuju na sajtu, što predstavlja sjajnu praksu koju bi trebalo da primjene i drugi državni organi.

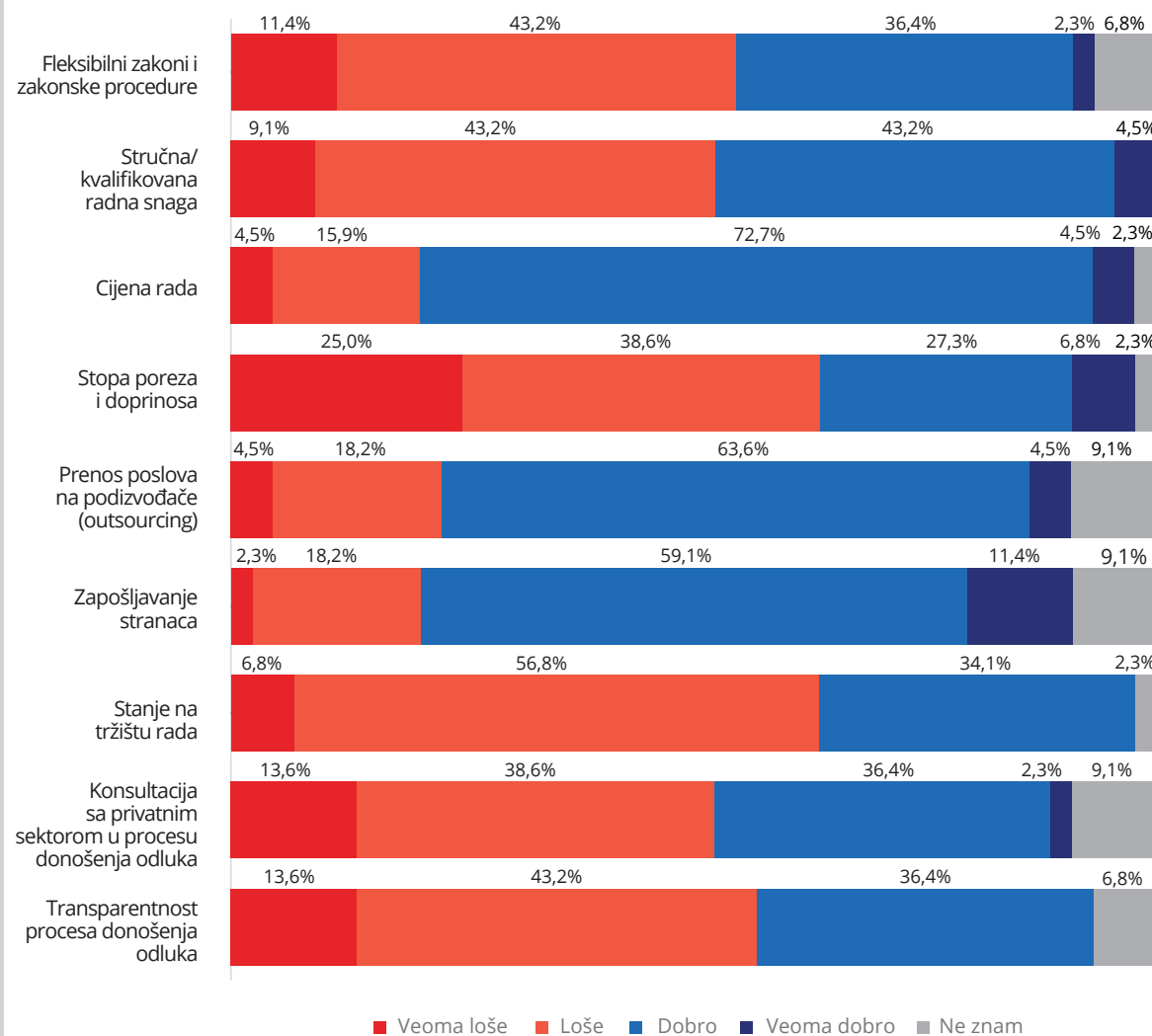
Oko 64% članica u upitniku ocijenilo je stanje na tržištu rada kao loše ili veoma loše, što je istovjetno ocjeni iz prethodnog Izvještaja o poslovnom ambijentu. Jedan od najvećih

problema crnogorskog radnog zakonodavstva su nefleksibilna zakonska rješenja i procedure. Fleksibilnost tržišta rada treba posmatrati kao jedan od načina za smanjenje nezaposlenosti. U vremenu eksponencijalnih promjena na tržištu, kada se mnogi poslovi i zanimanja gase, a nastaju novi modeli i pristupi, koncept cjeloživotnog učenja mora imati presudnu ulogu. Pored ove mjere, da bi se povećavala zaposlenost, potrebno je bolje povezati sve institucije koje se bave obrazovanjem kako bi se njihov rad uskladio sa potrebama poslodavaca i njihovim zahtjevima na tržištu. Učesnici istaživanja smatraju da donosiocima odluka manjka transparentnosti u procesu rada, te da je poslovna zajednica i dalje neadekvatno uključena u proces donošenja odluka.

Pozitivno je što je cijena rada ocijenjena od 77% ispitanika kao dobra ili veoma dobra, što predstavlja značajan pomak u odnosu na rezultate istraživanja iz 2018. (66%) i 2016. (56%) godine. Izmjena odredbi za zapošljavanje stranaca predstavlja iskorak u poboljšavanju crnogorske poslovne klime, kroz podizanje konkurentnosti i zapošljivosti stranaca. Ovaj aspekt poslovanja, oko 71% članica je ocijenilo kao dobar ili veoma dobar, i evidentan je trend rasta zadovoljstva u odnosu na 2018. (54%) i 2016. (53%) godinu.

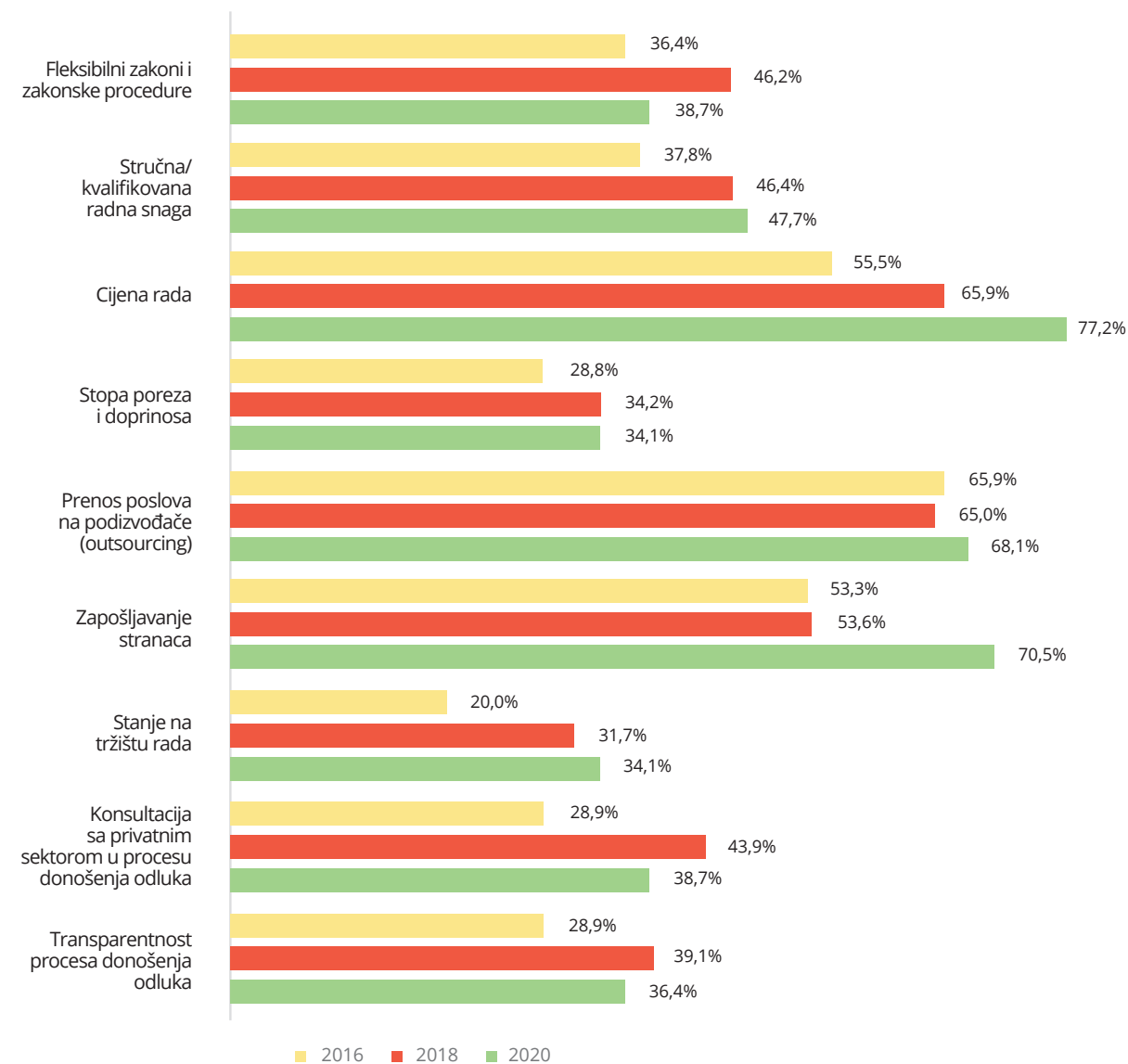
...

LJUDSKI RESURSI – USLOVI ZA POSLOVANJE

...

LJUDSKI RESURSI – USLOVI ZA POSLOVANJE, POREĐENJE ZADOVOLJSTVA ČLANICA U 2016, 2018. I 2020. GODINI

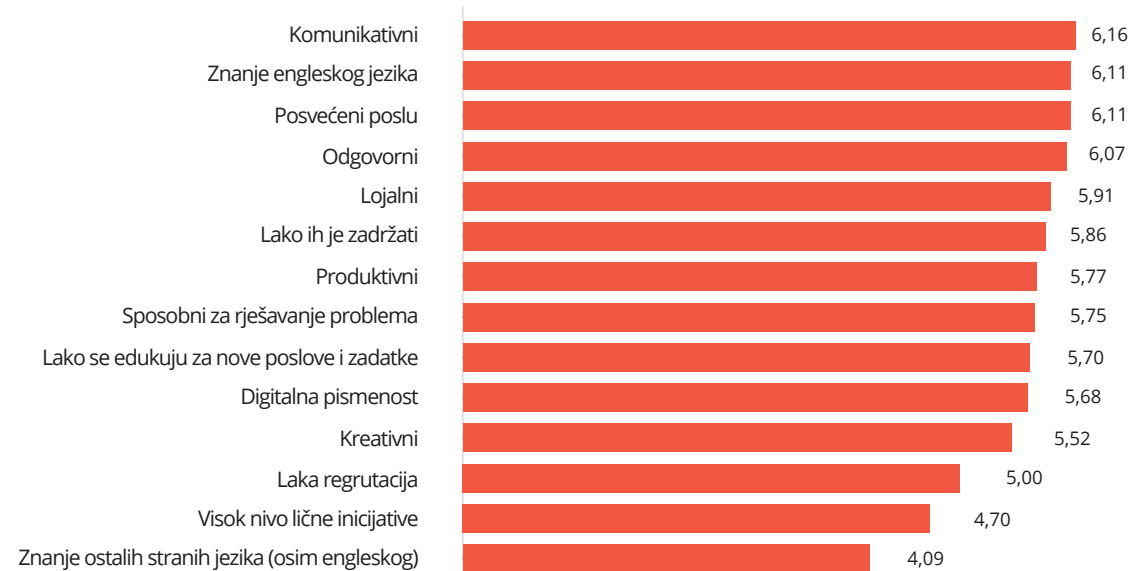

Kao i u dosadašnjim izvještajima, članice smatraju da treba poraditi na izmjenama obrazovnih programa, ali i načinu učenja u obrazovnim institucijama. Obrazovanje je potrebno modernizovati kako bi se premostila nesrazmjera između potreba poslodavaca i ponude na tržištu rada. Treba povećati informisanost mladih o novim radnim mjestima i potencijalima u sektorima zapošljavanja,

te promovisati preduzetnički duh i privatni sektor kao glavne pokretače ekonomije. Crnogorsko tržište je deficitarno kada se radi o zanimanjima za koja su potrebna specifična znanja i vještine, poput analitičara podataka, sistem inženjera, administratora, programera, programera AI-a i VR-a, inženjera kvaliteta i brige o korisnicima usluga, itd.

...

LJUDSKI KAPITAL U CRNOJ GORI NA SKALI OD 1 DO 10

U okviru istraživanja, od članica smo tražili da ocjenom od 1 do 10 ocijene ljudski kapital u Crnoj Gori. Kadar u Crnoj Gori je komunikativan, posvećen poslu, odgovoran, lojalan i zaposlene je lako zadržati na radnom mjestu. Solidno se služe engleskim jezikom, a najgore su ocijenjeni

po pitanju poznavanja drugih stranih jezika. Pored toga, nedostaje im samoinicijative i kreativnosti pri obavljanju radnih zadataka, a potrebno je značajno unaprijediti i digitalnu pismenost radne snage.

Digitalna transformacija

INTERVJU SA PREDSEDNIKOM KOMITETA ZA DIGITALNU TRANSFORMACIJU, GOSPODINOM DMITROM ČULAFIĆEM

Saga NFG

AmCham: Kako biste opisali trenutno stanje kada govorimo o digitalnoj transformaciji u Crnoj Gori?

Gdin Čulafić: Uvijek se trudim da istaknem da digitalna transformacija prvenstveno predstavlja transformaciju društva i donosi ne samo tehnološki, već i socijalni izazov, jer ima uticaj na cjelokupni život svakog pojedinca. Svjedoci smo da je trenutna pandemija najbolji akcelerator digitalne transformacije svuda u svijetu, pa i u Crnoj Gori. Kompanije su otkrile nove kanale prodaje, građani dobili mogućnost da mnogo brže i lakše završe svoje obaveze, a digitalna transformacija dobila početni zamah. Sada se trebamo svi, kao društvo, potruditi da ne ostane na tom početnom zamahu, nego da napravimo sljedeći korak, otkrijemo još benefita didžitala i da ih upotrijebimo.

AmCham: Koje aktivnosti su preduzete od strane Komiteta za digitalnu transformaciju AmCham-a u cilju unapređenja stanja?

Gdin Čulafić: Kako smo prilikom osnivanja Komiteta i definisali, misija AmCham Komiteta za digitalnu transformaciju je, prije svega, kreiranje Digital friendly okruženja u Crnoj Gori. Zadovoljstvo mi je što smo u ovih dvije godine uspjeli da okupimo tridesetak modernih i uspješnih kompanija, kako internacionalnih, tako i domaćih, koje predstavljaju vodeći katalizator privrednog rasta Crne Gore.

Kao najvažniju aktivnost, izdvojio bih da smo inicijatori, zajedno sa ostalim poslovnim udruženjima, formiranjavisokopozicioniranog tijela u Vladi, koje će se baviti digitalnom transformacijom države. Donosioci odluka u prethodnom sazivu Vlade prepoznali su značaj ove inicijative i dali zeleno svjetlo da se oformi tijelo koje će rukovoditi procesom digitalne transformacije države, a siguran sam da će i novi saziv staviti ovo pitanje visoko u svojim prioritetima. Što se tiče saradnje sa državnim upravom, AmCham-ovom programom „Partnerstvo za bolje poslovno okruženje“

pridružili su se i Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo nauke i Ministarstvo prosvjete, te se radujemo otvaranju našeg Komiteta saradnicima iz državnog aparata. AmCham je na pozive Ministarstva javne uprave imenovalo predstavnika u radnoj grupi za izradu nove Strategije digitalne transformacije Crne Gore, kao i predstavnika u Vladinom Savjetu za elektronsku upravu. Veoma je važno stvoriti i moderni zakonodavni okvir kada se radi o raznim pitanjima koje imaju predznak „e“, pa Komitet aktivno i kontinuirano učestvuje u izradi regulative. Moram izraziti zadovoljstvo jer među kompanijama članicama Komiteta imamo i advokatsku kancelariju, pa naši predlozi za izmjenama regulative imaju jaku pravnu potporu.

Pored toga, članovi Komiteta su, koristeći svoje stručne i poslovne kapacitete kompanija članica i AmCham kao instituciju, realizovali niz aktivnosti u cilju ukazivanja privrednim društvima koja posluju u Crnoj Gori na potrebu za digitalnom transformacijom. Korišćenje digitalnih tehnologija u svakodnevnom poslovanju omogućava kompanijama da značajno unaprijede svoje poslovne procese, i na to ukazujemo i onim privrednicima koji možda još uvijek nisu prepoznali potencijalne prednosti na polju produktivnosti i konkurentnosti, kako bi potpomogli i ubrzali prelazak sa klasične ekonomije na digitalnu u Crnoj Gori.

AmCham: Da li imate plan za dalje aktivnosti kako bi unaprijedili ova oblast u Crnoj Gori?

Gdin Čulafić: Neophodno je da država bude nosilac transformacije u narednom periodu, kako bi se sistemski riješili zahtjevi pred nama. Naravno, Komitet za digitalnu transformaciju AmCham-a će se truditi da bude pouzdan partner u tom procesu, pa planiramo da kroz program Partnerstva intenziviramo saradnju naročito sa Ministarstvom javne uprave, u cilju kreiranja većeg broja i bolje dostupnosti e-servisa za građane i privredu.

Potrebno je obezbijediti veću otvorenost transformacije prema građanima, kao i reformisati obrazovanje, kako bi naredne generacije bile spremne na digital by default način razmišljanja. Stoga, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, nauke, kulture i sporta planiramo mini radionice sa srednjoškolcima, kako bismo mladim naraštajima koji tek treba da izaberu svoje karijere približili kako će digitalna transformacija uticati na sve profesije. Time bi oni stekli pravu sliku o funkcionisanju sistema i procesa, a kompanije bi sigurno dobile vrijedne ideje i svjež uvid od nekoga ko je korisnik njihovih proizvoda ili usluga.

AmCham: Kako možemo podići nivo digitalne pismenosti u Crnoj Gori?

Gđin Ćulafić: Jedan od socioloških izazova digitalne transformacije jeste digitalna pismenost, koja predstavlja neophodnost, odnosno nužan preduslov. Ako za „tradicionalnu“ pismenost možemo reći da predstavlja sposobnost da se razumije koncept, što podrazumijeva čitanje, ali takođe i posmatranje, pisanje i stvaranje, onda to možemo primijeniti na digitalnu pismenost, te reći da su osim razumijevanja, proste povezanosti na internetu, potrebne i sposobnost razumijevanja koncepta, kao i mogućnost stvaranja sadržaja.

Odgovornost za podizanje digitalne pismenosti kod mladih kako u svijetu, tako i kod nas, treba da imaju obrazovne ustanove. I raduje me što već imamo inicijative, čak

i cijele projekte koji se odnose na digitalnu pismenost, pa možemo smatrati da će naredne generacije biti spremne i kompetentne kada je riječ o digitalnim vještinama.

Mišljenja sam da izazov predstavljaju stariji građani koji su trenutno „poslovno aktivni“, i koji u toku svog školovanja nisu bili u prilici da se sreću sa digitalnim tehnologijama. I tu smatram da poslovna zajednica, prije svega mislim na poslovna udruženja, treba da napravi okvir koji će obuhvatiti zahtjeve za kompetencijama koje nameće digitalna transformacija, a da nakon toga u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, nauke, kulture i sporta omogući sticanje tih znanja. Ukoliko zanemarimo postizanje kompetencija za građane starije dobi, plašim se da nas čeka jedan vremenski jaz gdje gubimo mogućnost da uopšte pričamo o naprednijoj ekonomiji, kao i ubrzanom rastu i razvoju.

»» DIGITALNA TRANSFORMACIJA – REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Digitalna transformacija, premda pojam o kojem se govori svega nekoliko posljednjih godina, događa se, htjeli mi to ili ne. Pitanje više nije da li država i privreda treba da uđu u proces digitalne transformacije, već kada i po koju cijenu. Što prije započnemo proces, cijena će biti manja, jer dalji razvoj poslovnog ambijenta zavisi od naše spremnosti kao države da se digitalno transformišemo. Ekonomiju Crne Gore treba što prije reorganizovati i transformisati u digitalnu ekonomiju, kojoj nisu potrebna velika ulaganja, postrojenja i infrastruktura, jer ona funkcioniše na principu nematerijalnih sredstava, podataka i informacija, ideja i znanja. Digitalna transformacija je jednako primjenjiva kako u ekonomski visoko razvijenim zemljama, tako i u onima koje odlikuje niži ili nizak nivo ekonomske razvijenosti.

Na putu prelaska sa analognog na digitalno okruženje, privreda smatra da je potrebno prilagoditi pravni sistem, i oformiti tijelo sastavljeno od ključnih aktera iz države, privrede, istraživanja i razvoja i akademske zajednice, a koje bi koordinisalo procesom digitalne transformacije u državi. Stoga, Američka privredna komora u Crnoj Gori je,

udružena sa ostalim poslovnim asocijacijama, sredinom 2019. godine inicirala kreiranje koordinacionog i savjetodavnog tijela za digitalnu transformaciju, koje bi uključivalo prethodno navedene aktere. Visoko pozicionirano u Vladi, poput Savjeta, ovim tijelom bi, zbog izuzetne važnosti teme, kao i koordinacije aktera, prema našoj sugestiji trebalo da predsjedava premijer Vlade Crne Gore. Navedeno tijelo bi služilo kao podrška javnoj upravi u kreiranju odgovarajućih pravnih okvira i infrastrukture, stvaranju moderne e-uprave, podizanju nivoa informacione bezbjednosti, pružanju podrške startup ekosistemu, reformi prosvjete, zdravstva, digitalizaciji poslovnih procesa i poslovanju bez papira itd. Sa uspješno digitalizovanim procesima u javnom i privatnom sektoru, povećala bi se i konkurentnost Crne Gore na globalnom tržištu, te bi, u krajnjem, postali referentna tačka Evrope za inovativne pojedince i kompanije. Inicijativa o formiranju tijela koje bi rukovodilo procesom digitalne transformacije u Crnoj Gori je pozdravljena od strane Vlade i relevantnih ministarstava, ali korona kriza je zaustavila formalno osnivanje ovog tijela. Privreda je saglasna u ocjeni da država treba da bude lider procesa digitalne

transformacije ekonomije i društva, te da je kreiranje ovog tijela neophodno kako bi stvorile sveobuhvatne veze između ekonomije, javnog sektora i obrazovnih institucija, koje bi omogućile kretanje ka pametnom društvu.

U Crnoj Gori se u centru digitalnih ekosistema nalaze ICT kompanije, banke i telekomunikacioni operateri, ali je potrebno proširiti i uključiti sve slojeve društva. Neophodno je da se u oblasti obrazovanja poradi na aktivnostima usmjerenim ka unaprjeđenju digitalne pismenosti. Digitalno obrazovanje generacija primjenom digitalnih tehnologija i digitalna transformacija ekonomije omogućit će nove oblike konkurentnosti u savremenom poslovanju i sustizanje globalnih tokova u privrednom razvoju. Znanje u oblasti programiranja neće biti potrebno samo programerima, već i ostalima koji se odluče da rade u bilo kojoj oblasti, zdravstvu, obrazovanju, privredi.

Komiteta za digitalnu transformaciju AmCham-a je ustanovljen krajem 2018. godine sa namjerom da unaprijedi digitalan razvoj kompanija u Crnoj Gori i olakša prelazak na digitalno poslovanje, kao i da pruži podršku javnoj upravi u procesu digitalne transformacije države. Komitet služi i kao hub za razmjenu dobre prakse i znanja iz ove oblasti, te pospješuje Digital friendly okruženje u Crnoj Gori. Pored toga, Komitet podstiče razvoj inovativnog ekosistema, u kojem je omogućeno svim građanima da se

bave start up-om, kako bi bili konkurentni na svjetskom tržištu.

Svjedoci smo da je pandemija koronavirusa uradila više za digitalnu transformaciju u Crnoj Gori u jednoj godini, nego što je to bilo predviđeno svim strateškim aktima i akcionim planovima. Došlo je do ubrzanja digitalne transformacije u mnogim sferama biznisa, ali i u zdravstvu i obrazovanju, kao i o povećavanju opšteg znanja i svijesti javnosti o neophodnosti iste. Svi oni biznisi koji su shvatili da usluge i proizvode moraju ponuditi putem online platformi i koji su se transformisali, ostali su dalje operativni, upravo zbog sposobnosti brzog prilagođavanja promjenama.

U izradi je nova Strategija digitalne transformacije Crne Gore za period od 2021-2025. godine. Kao dio radne grupe za izradu Strategije, Komitet za digitalnu transformaciju je ukazao da Strategiju treba kreirati na osnovama Digitalne strategije Evropske unije, te predvidjeti mjere za otklanjanje glavnih razvojnih nedostataka digitalnog društva u Crnoj Gori, a naročito u pogledu razvoja digitalnih znanja i vještina, te stvoriti ekosistem koji bi podržao i formalno (prvenstveno osnovno i srednjoškolsko) i neformalno (cjeloživotno) obrazovanje, u cilju kreiranja *digital friendly* okruženja u Crnoj Gori i stvaranja inkluzivnog digitalnog društva. Potrebno je raditi i na razvoju konkurentnog digitalnog preduzetništva i digitalnog privatnog sektora u cilju brže transformacije industrijske

u digitalnu ekonomiju, kao i na daljem i bržem razvijanju i diverzifikaciji elektronskih usluga koje javna uprava nudi i njihove upotrebe u svakodnevnom životu građana. Navedene aktivnosti treba da prati i bezbjedan sajber prostor i pouzdano okruženje kako bi građani koristili digitalne alate, znajući da su njihova osnovna ljudska prava zaštićena. Veoma je pohvalno što je u rad na ovom dokumentu uključen privatni sektor, jer smatramo da samo pravovremenom i kontinuiranom komunikacijom možemo zajednički donijeti kvalitetna i svrsishodna rješenja, koja će biti primjenjiva u praksi.

Članice smatraju da, prije svega, državni organi moraju biti bolje povezani, kako bi imali pristup informacijama koje su u domenu njihovih nadležnosti. Potrebno je poboljšati digitalnu pismenost javne uprave, koja nije na zadovoljavajućem nivou, kako bi državni službenici mogli da koriste i da razumiju važnost i prednosti elektronskog poslovanja (upoznavanje sa elektronskim pečatom, recimo).

Nadalje, kompanije su mišljenja da je potrebna snažnija podrška države privredi u oblasti digitalne transformacije, naročito malim i srednjim preduzećima, kako bi transformisali svoje poslovanje i bili inovativniji, korišćenjem novih tehnologija. U isti mah, važno je smanjiti troškove uvođenja novih tehnologija. Treba naglasiti važnost koju IT sektor ima za dalji razvoj procesa digitalne transformacije. Interesovanje

stranih IT kompanija za autorsovanje jednog dijela operacija u Crnoj Gori postoji, ali ono što predstavlja barijeru jesu veliki porezi i doprinosi na plate, kao i slabo interesovanje države da uspostavi mehanizme koji bi olakšali i uveli benefite za IT kompanije koje odluče da investiraju u Crnu Goru.

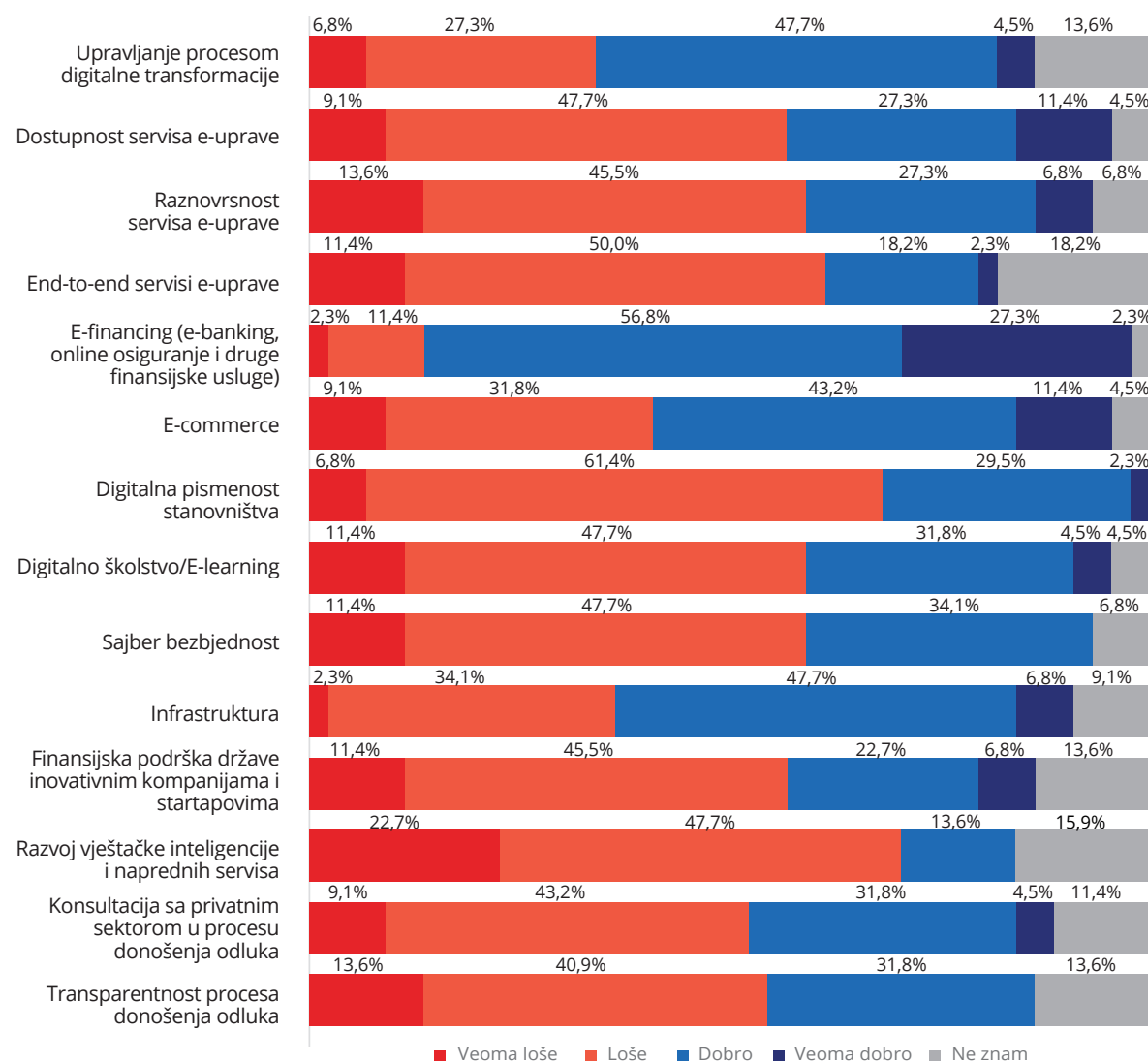
Mišljenja članica koje su učestvovala u istraživanju su podijeljena kada je u pitanju proces upravljanja digitalnom transformacijom u Crnoj Gori: oko 52% je proces ocijenilo kao dobar ili veoma dobar. Mišljenja su podijeljena i kada se radi o e-commerce-u u Crnoj Gori (oko 55% je ocijenilo kao dobro ili veoma dobro), kao i o dostupnosti i raznovrsnosti servisa e-uprave. Najveći problem kod e-servisa je što proces nije digitalizovan do kraja, smatra oko 61% ispitanih članica. Zabrinjava i podatak da je 68% članica ocijenilo digitalnu pismenost stanovništva kao lošu ili veoma lošu, dok je 59% članstva na isti način ocijenilo digitalno školstvo/e-learning. U Crnoj Gori se još uvijek ne radi dovoljno na razvoju vještačke inteligencije i naprednih servisa, kao ni na sajber bezbjednosti, smatraju članice.

Najbolje ocijenjeni dio procesa digitalne transformacije su e-finansije, tj. e-banking, online osiguranje i druge finansijske usluge, koje pružaju banke i druge finansijske institucije, koje je 84% članica ocijenilo kao dobre ili veoma dobre.

Kako bi se proces digitalne transformacije u Crnoj Gori unaprijedio, mora se poboljšati konsultacija sa privatnim sektorom u procesu donošenja odluka, kao i transparentnost

samog procesa odlučivanja. Takođe, potrebno je i osnažiti finansijsku podršku inovativnim kompanijama i startapovima, ocijenile su članice AmCham-a koje su učestvovale u istraživanju.

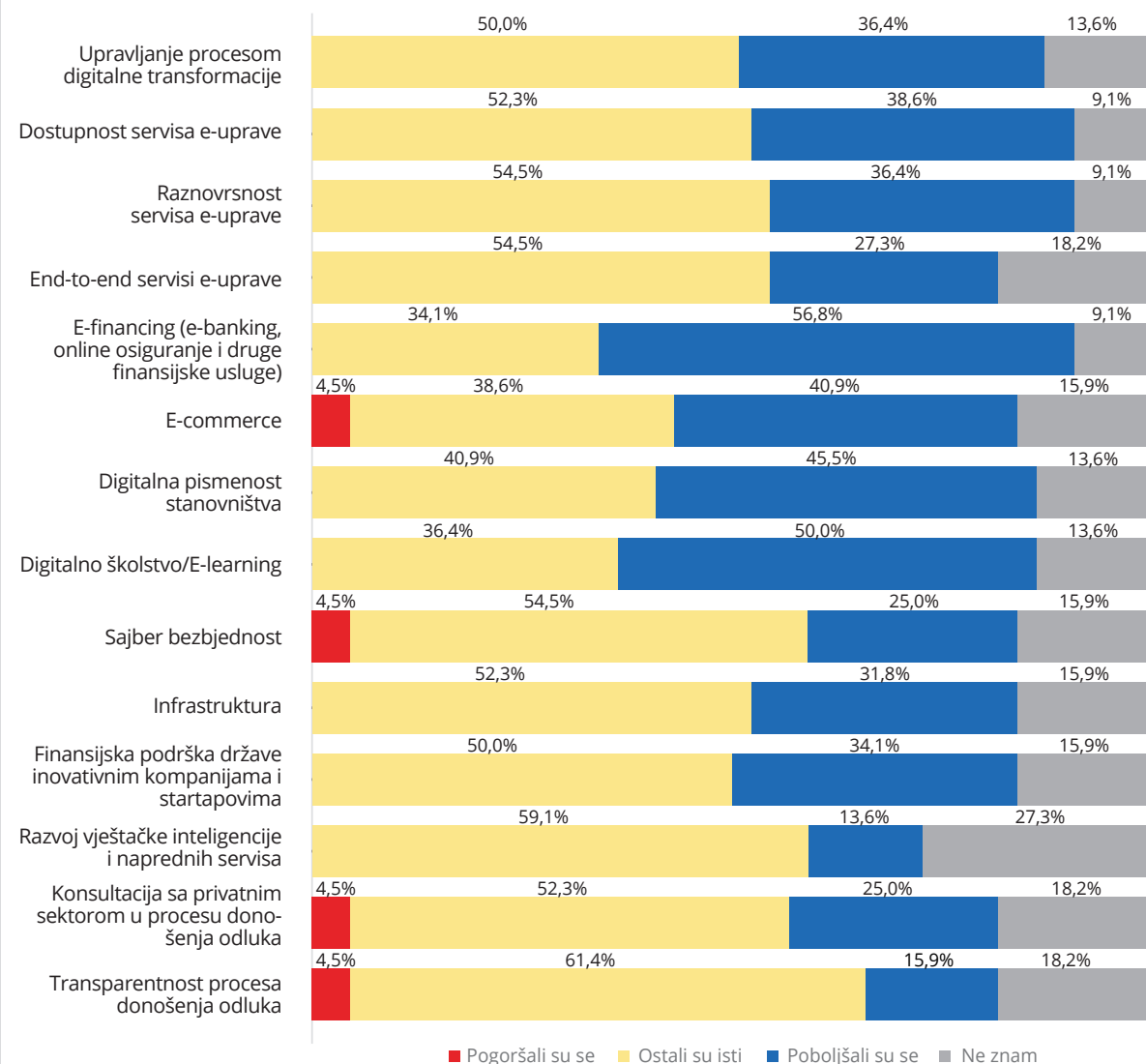
DIGITALNA TRANSFORMACIJA – USLOVI ZA POSLOVANJE

Ipak, evidentno je da je Crna Gora napravila pomake u procesu digitalne transformacije naročito u domenu e-finansiranja, digitalnog školstva i digitalne pismenosti stanovništva,

gdje se stanje poboljšalo u odnosu na prije dvije godine, ocijenilo je oko polovina ispitanih članica.

DIGITALNA TRANSFORMACIJA – PROMJENA U USLOVIMA ZA POSLOVANJE

INTERVJU SA PREDSJEDNIKOM KOMITETA ZA ZDRAVLJE, GOSPODINOM MILOŠEM IČEVIĆEM

Hoffmann – La Roche

AmCham: Kako biste ocijenili trenutno stanje u oblasti farmaceutske i zdravstvene politike u Crnoj Gori?

Gđin Ičević: Proći će određeno vrijeme prije nego u cjelosti razumijemo uticaj aktuelne pandemije. Međutim, istorija ovakvih kriza nam govori bar dvije stvari. Prva, značaj prioritizacije zdravlja i zdravstva, kao osnove prosperiteta. Druga je podsjetnik da je zdravstveni sistem konstantno suočen sa brojnim izazovima uzrokovanim dužim životnim vijekom, rastućom učestalošću hroničnih oboljenja, kao i da se nove infektivne bolesti i pandemije mogu desiti potpuno neočekivano. Sve ovo značajno povećava potrebu za zdravstvenim uslugama i intervencijama, uključujući i lijekove, odnosno konstantnu potrebu za inovacijama. Da bi sistem mogao da zadovolji rastuće potrebe, neophodno je da obezbijedimo uslove za njegovu rezilijentnost, kroz evoluciju legislative i strateške investicije.

Posmatrajući regulatorni okvir u Crnoj Gori u posljednje dvije godine, usvojene su značajne izmjene u Zakonu o obaveznom zdravstvenom osiguranju i Zakonu o zdravstvenoj zaštiti. A posljednji Zakon o lijekovima usvojen je i u cjelosti usaglašen sa evropskim propisima. Izdvajanje za zdravstvo (healthcare expenditure, HCE) iz državnog budžeta u 2020. godini je bilo na najvišem nivou u našoj istoriji, što svakako predstavlja valorizaciju “zdravlja kao prioriteta”. Ipak, HCE u Crnoj Gori je oko 5% BDP-a, dok je prosjek EU kojem treba da težimo 9,6%.

Dostupnost inovativnih lijekova i dijagnostike u Crnoj Gori se značajno poboljšao u posljednje dvije godine. S obzirom na to da su podaci u razvijenim zemljama pokazali da su inovativni lijekovi doprinijeli produženju životnog vijeka u prethodnoj deceniji sa 75%, ne mogu bolje podvući značaj ovoga za pacijente i građane. Dostupnost još uvijek nije na nivou referentnih zemalja EU, Hrvatske i Slovenije, ali sa potpunom sigurnošću možemo zaključiti

da smo na progresivnom putu, i veliki korak ispred većine zemalja Zapadnog Balkana.

Ako govorimo o inovaciji u oblasti digitalnog zdravlja, napredak je ostvaren kroz uvođenje većeg broja e-servisa za građane, ali i telemedicine i teleradiologije (Klinički centar i tri opšte bolnice). Važno je naglasiti i tekuću implementaciju interoperabilnog informacionog sistema u Kliničkom centru. Ovo predstavlja odličnu bazu za zdravstveni sistem budućnosti, ali je mnogo značajnog posla još uvijek pred nama, koji zahtijeva i brzinu i kontinuitet.

AmCham: Koje aktivnosti je sproveo Komitet za zdravlje AmCham-a u posljednje dvije godine u cilju unapređenja stanja u ovoj oblasti?

Gdin Ičević: Posljednje dvije godine su za naš Komitet bile bogate aktivnostima i intenzivnim dijalogom sa donosiocima odluka. Definisali smo dva strateška stuba za djelovanje: vrijednost i dostupnost inovativnih lijekova i digitalnu transformaciju zdravstvenog sistema u Crnoj Gori. Za oba prioriteta postoji jasna vizija, dobro sagledavanje trenutne situacije u Crnoj Gori, regionu i primjeri dobre prakse iz svijeta, te na bazi toga jasno definisana oblast rada formalizovana kroz pozicione dokumente Komiteta. U vezi sa prvom temom, Pozicioni dokument smo usvojili krajem 2019. godine sa pet ključnih oblasti rada: registracija lijekova, određivanje maksimalnih cijena, proces stavljanja lijekova

na Listu RFZO, finansiranje i značaj digitizacije podataka i umrežavanja. Ovo je diskutovano sa svim donosiocima odluka. Važno je napomenuti i edukaciju o novim modelima cjenovne politike lijekova i finansiranja kroz posebne Ugovore (Managed Entry Agreements) koju smo upriličili sa globalnim direktorom Internacionalnog udruženja za farmakoekonomska istraživanja. Drugi pozicioni dokument o digitalnoj transformaciji zdravstvenog sistema je u procesu usvajanja, ali su mu prethodile značajne aktivnosti. Njime ćemo predložiti četiri ključne oblasti rada, od razvoja nacionalne strategije preko razvoja kurikuluma za zdravstvene radnike i studente do boljeg korišćenja podataka.

Puno smo investirali u pripremu internacionalne konferencije na ove dvije teme, koju smo zbog pandemije dva puta odlagali, međutim uloženi rad nije propao i valorizovaćemo ga kroz lansiranje portala početkom sljedeće godine kojim ćemo obezbijediti kredibilni sadržaj, edukaciju i dijalog sa opštom i stručnom javnošću. Najveća vrijednost za budućnost je saradnja koju smo kroz ovo uspostavili sa internacionalnim stručnjacima i donosiocima odluka iz ovih oblasti. Da zaključim, esencija svih aktivnosti je kontinuirani dijalog sa svim donosiocima odluka baziran na dokazima i iskustvima iz drugih zemalja.

AmCham: Da li građani Crne Gore imaju pristup novim lijekovima i tehnologijama u zdravstvu?

Gdin Ičević: Kako sam već naveo, napravljen je napredak od velikog značaja za pacijente i građane. U vezi sa inovativnim lijekovima, nakon višegodišnje stagnacije, u posljednje tri, a naročito posljednje dvije godine, govorimo o veoma zadovoljavajućoj dostupnosti za pacijente. Ovo je naročito važno za oboljele od raka, hroničnih nezaraznih i zaraznih bolesti, koje su nekad bili glavni uzrok smrtnosti i onesposobljenosti, a danas se uspješno liječe inovativnim lijekovima. Ovdje ne govorimo samo o unapređenju ishoda liječenja, nego i o porodičnoj, društvenoj i ekonomskoj produktivnosti koja je time omogućena.

Čini mi se da je u javnosti nedovoljno prepoznat učinjeni napredak, i moramo se svi potruditi da razumijemo dobijenu vrijednost i za pacijente i za društvo. Povećana dostupnost je omogućena uvođenjem posebnih Ugovora o regulisanju cijena novih lijekova, kojima su obezbijeđene za većinu lijekova niže cijene u odnosu na zakonom definisane maksimalne cijene, a time i značajna ušteda.

U vezi sa dostupnošću inovativnih lijekova, ipak postoji jedan segment o kojem smo razgovarali sa donosiocima odluka, ali tokom 2020. godine nijesmo riješili, a tiče se zakonskih izmjena kojima bi se omogućilo finansiranje lijekova za rijetke bolesti i lijekova koji nijesu na Listi RFZO. Ovo je jedan od

prioriteta za 2021. godinu, a takođe su i predstavnici pacijenata javno verbalizovali dubinu problema. Od objavljivanja nove Liste u februaru ove godine, nije bilo razgovora o novim lijekovima, pa treba ponovo uspostaviti kontinuitet procesa, koji je u interesu i građana i sistema. Brzina usvajanja je jako važna, možda i ključna, kada je riječ o inovativnim tehnologijama (digitalnim, dijagnostičkim, terapijskim), i ne smijemo dozvoliti da budemo u zaostatku za razvijenijim svijetom, jer bi u jednom trenutku taj jaz mogao biti toliko veliki da je nesavladiv, što se dešava nekim zemljama.

Navešću dva jednostavna primjera. Svjetski ekonomski forum je u svom godišnjem izvještaju naveo da je kao posljedica ovoga najveća razlika u životnom vijeku između dvije zemlje nevjerovatne 33 godine! Takođe, švedski Institut Karolinska je u panevropskom istraživanju naveo da je razlika petogodišnje stope preživljavanja od raka između zemalja od 40% do 64%.

AmCham: Koje oblasti ili pitanja smatrate i dalje važnim za rješavanje kako bi se unaprijedio poslovni ambijent u oblasti zdravlja u Crnoj Gori?

Gdin Ičević: Najvažnije je da prioritizujemo zdravlje i zdravstvo, ne samo zbog aktuelne pandemije, nego kao osnovno ljudsko pravo pacijenata i građana. Da bismo ovo uradili neophodna je široka koalicija, usaglašavanje

zajedničke hrabre vizije i posvećenost razvoju modernih dugoročnih nacionalnih strategija. Godinu su obilježile aktivnosti u vezi sa COVID-19 pandemijom, koje i dalje ostaju važan prioritet, međutim ostale zdravstvene politike ne smiju da se zapostave, već da se iskoriste učenja iz ove akutne zdravstvene krize i zadovolje zdravstvene potrebe koje su na čekanju i koje slijede. U osnovi ovih učenja i potreba su upravo: značaj prevencije, dostupnost inovativnih lijekova i vakcina, digitalna transformacija i efikasnija organizacija zdravstvenog sistema.

Evropska komisija je dala odlične smjernice svojim Programom rada za 2020. i 2021. godinu. Samo ove godine usvojena su tri važna dokumenta: Evropski plan za borbu protiv raka, Evropska strategija za podatke (i konkretno zdravstvene podatke) i Farmaceutska strategija za Evropu. Upravo ovi dokumenti adresiraju neke ključne javno-zdravstvene izazove koji zahtijevaju trenutnu akciju (kao rak), odnosno potrebu da omogućimo sakupljanje i korišćenje digitizovanih podataka o zdravlju kako bismo unaprijedili i ishode liječenja i efikasnost zdravstvenog sistema. Farmaceutska strategija za Evropu, koja je usvojena i predstavljena nakon višemjesečne javne diskusije krajem novembra, pozicionira značaj farmaceutske industrije, farmaceutske inovacije i dostupnosti lijekova za sve Evropljane, kao ključni prioritet u narednom periodu. Želio bih da naglasim da su ove strategije razvijene u saradnji javnog sektora

i regulatora sa predstavnicima industrije, nevladinog sektora, zdravstvenih radnika, istraživača, predstavnika akademija i javnosti. Treba iskoristiti isti pristup i iste principe za dijalog i rad u Crnoj Gori, uz internacionalnu mrežu stručnjaka sa kojima takođe imamo saradnju, naročito za razvoj nacionalnih strategija za borbu protiv raka, rijetkih bolesti i digitalnu transformaciju. Kao dio ovih inicijativa i ugledajući se na farmaceutsku strategiju za Evropu, treba nastaviti i rad na dostupnosti lijekova.

Često citiram ključnu poruku sa jednog globalnog virtuelnog simpozijuma: trenutna javno-zdravstvena kriza zahtijeva do sada neviđenu saradnju svih sektora i disciplina da bi se prioritizovalo zdravlje kao osnova prosperiteta. U Komitetu za zdravlje AmCham-a preuzimamo ovaj princip i želimo da aktivno učestvujemo u procesu koji nas vodi ka ostvarivanju velike vizije i osiguramo razumijevanje ulaganja u zdravlje i zdravstvo - ne kao troška, već kao važne investicije. "Zdravlje je investicija, ne trošak, ali će postati trošak ukoliko izostane investicija."

»» ZDRAVLJE – REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Nakon izbijanja pandemije koronavirusa širom svijeta, mnogo pažnje se, s razlogom, posvetilo upravo načinu funkcionisanja zdravstvenih sistema i međusobnom upoređivanju efikasnosti. Iako se primjenjene mjere razlikuju od zemlje do zemlje, u zavisnosti od društvene kulture i zdravstvenog sistema, činjenica je da su i najrazvijenije zemlje svijeta bile nespremne za pandemiju ovih razmjera. Korona kriza je iz korijena izmijenila živote ljudi i pokrenula pitanje finansiranja, pružanja usluga i upravljanja sistemom zdravstvene zaštite.

Američka privredna komora u Crnoj Gori godinama ukazuje na značaj kvalitetnog zdravstvenog sistema, kao ključnog preduslova za stvaranje moderne države koja počiva na cjelokupnom održivom razvoju društva. I prije pandemije koronavirusa, zdravstveni sistem Crne Gore suočavao se sa finansijskim izazovima, budući da su rashodi za zdravlje po glavi stanovnika znatno niži od prosjeka Evropske unije.

Stanje u zdravstvenom sistemu Crne Gore je značajno unaprijeđeno u odnosu na prethodne izvještaje o poslovnom ambijentu, smatraju kompanije članice koje su učestvovalе u

istraživanju i koje posluju u oblasti zdravstva. Ministarstvo zdravlja je sredinom 2020. godine donijelo novi Zakon o lijekovima, koji je harmonizovan sa pravnom tekovinom Evropske unije, i kojim se jasnije i detaljnije uredila regulativa lijekova u Crnoj Gori. Kvalitet regulative u Crnoj Gori je 100% članica ocijenilo kao dobar ili veoma dobar, kao i politiku cijena i dostupnost lijekova pacijentima.

Pored toga, čak 86% kompanija ocijenilo je kao dobru dostupnost inovativnih lijekova i terapija pacijentima u Crnoj Gori. Podsjećamo da, iako otkrića inovativnih lijekova u farmaceutskoj industriji očigledno i u značajnoj mjeri doprinose zdravlju društva, u okolnostima ekonomskih ograničenja, inovativne intervencije se obično posmatraju kao skupe. Od svih industrija, farmaceutska industrija najviše ulaže u oblast istraživanja i razvoja, pa, uz ove investicije, liječenje postaje i djelotvornije i preciznije, pri čemu se smanjuju neželjena dejstva i dugoročne posljedice liječenja, a produžava očekivani životni vijek i poboljšavaju ekonomska produktivnost i kvalitet života pacijenata. Prava uloga inovacije u farmaceutskoj industriji postala je jasna tek sa pandemijom koronavirusa, kada je bilo potrebno iznaći sredstvo u vidu vakcine za suzbijanje virusa.

S tim u vezi, članice su pohvalile unaprijeđenu politiku i praksu koje su sprovedene u protekle tri godine u oblasti stavljanja lijekova na Listu lijekova koji se propisuju i izdaju na teret sredstava Fonda za zdravstveno osiguranje, uz nekoliko ažuriranja Liste lijekova koje je uslijedilo, međutim, smatraju da bi se dodatne uštede u zdravstvenom sistemu ostvarile još redovnijim ažuriranjem Liste lijekova. U cilju pojednostavljenja procedura, predlog je da Ministarstvo zdravlja usvaja i ažurira Listu lijekova, uz konsultacije sa Ministarstvom finansija zbog potencijalnog uticaja na budžet, budući da trenutni način na koji se usvaja i ažurira Lista lijekova zahtijeva prolazak kroz složene Vladine procedure, što usporava ili onemogućava jednostavnija ažuriranja za manje promjene na Listi lijekova.

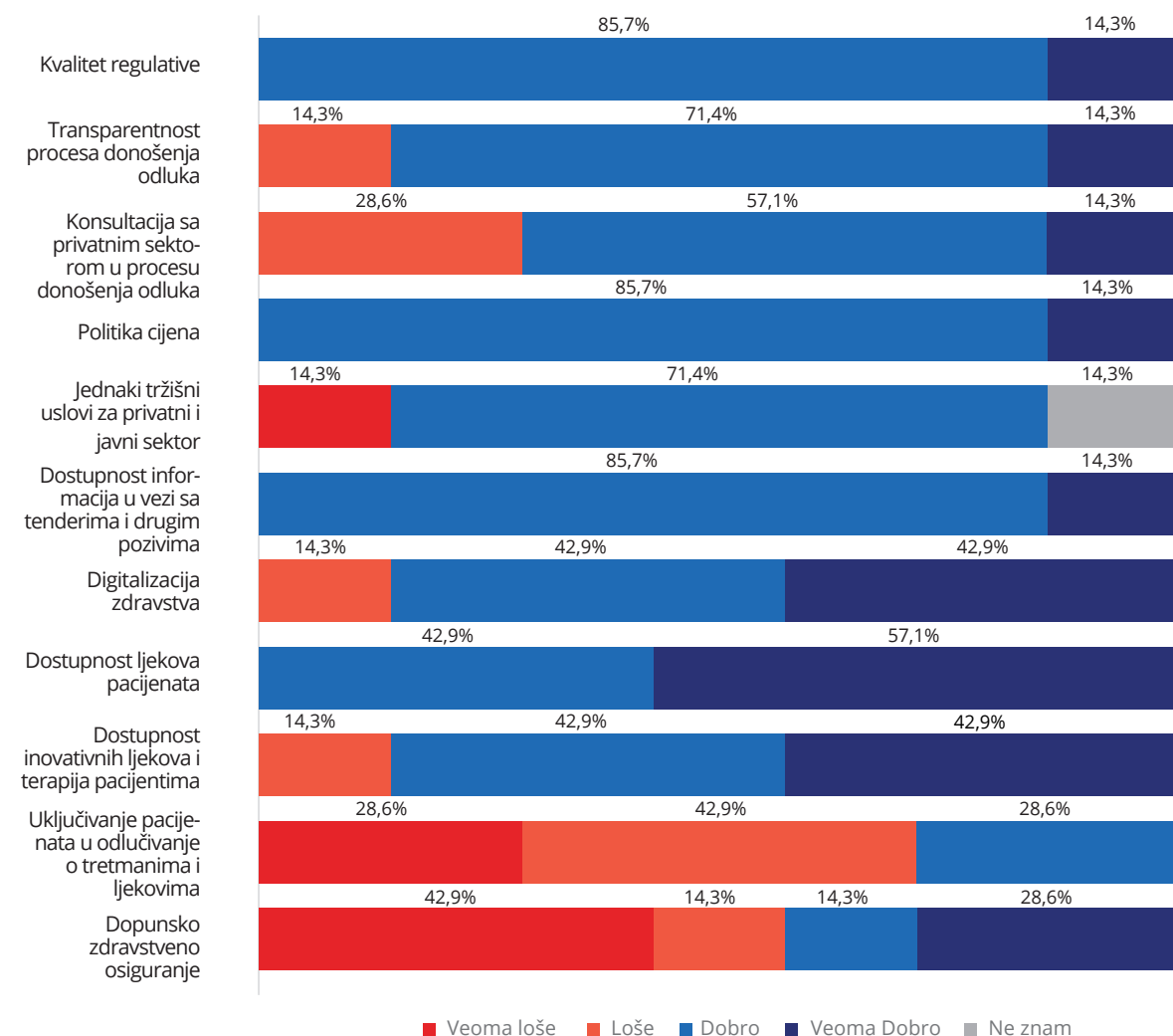
Kako bi se obezbijedila održivost sistema zdravstvene zaštite, država mora odgovoriti strateškom i sveobuhvatnom zdravstvenom politikom. Stoga, neophodno je za bolesti koje postaju prijetnja javnom zdravlju po epidemiološkim podacima, ali isto tako predstavljaju i značajno opterećenje po budžet, npr. karcinom ili rijetke bolesti, usvojiti odgovarajuće strateške dokumente na nacionalnom nivou (npr. Nacionalni plan za borbu protiv karcinoma i Nacionalni plan za liječenje rijetkih bolesti).

Rezultati istraživanja pokazuju da su članice veoma zadovoljne dostupnošću informacija u vezi sa tenderima i drugim pozivima. Takođe,

optimistični su nalazi u vezi sa transparentnošću procesa donošenja odluka i konsultacijama sa privatnim sektorom. Iako u Izvještaju za period 2017-2018. i Izvještaju za period 2015-2016, ovi uslovi za poslovanje nisu bili ocijenjeni kao dobri, situacija se promijenila zahvaljujući blagovremenoj i kontinuiranoj saradnji koju je Komitet za zdravlje AmCham-a imao sa Ministarstvom zdravlja pod okriljem programa "Partnerstvo za bolje poslovno okruženje".

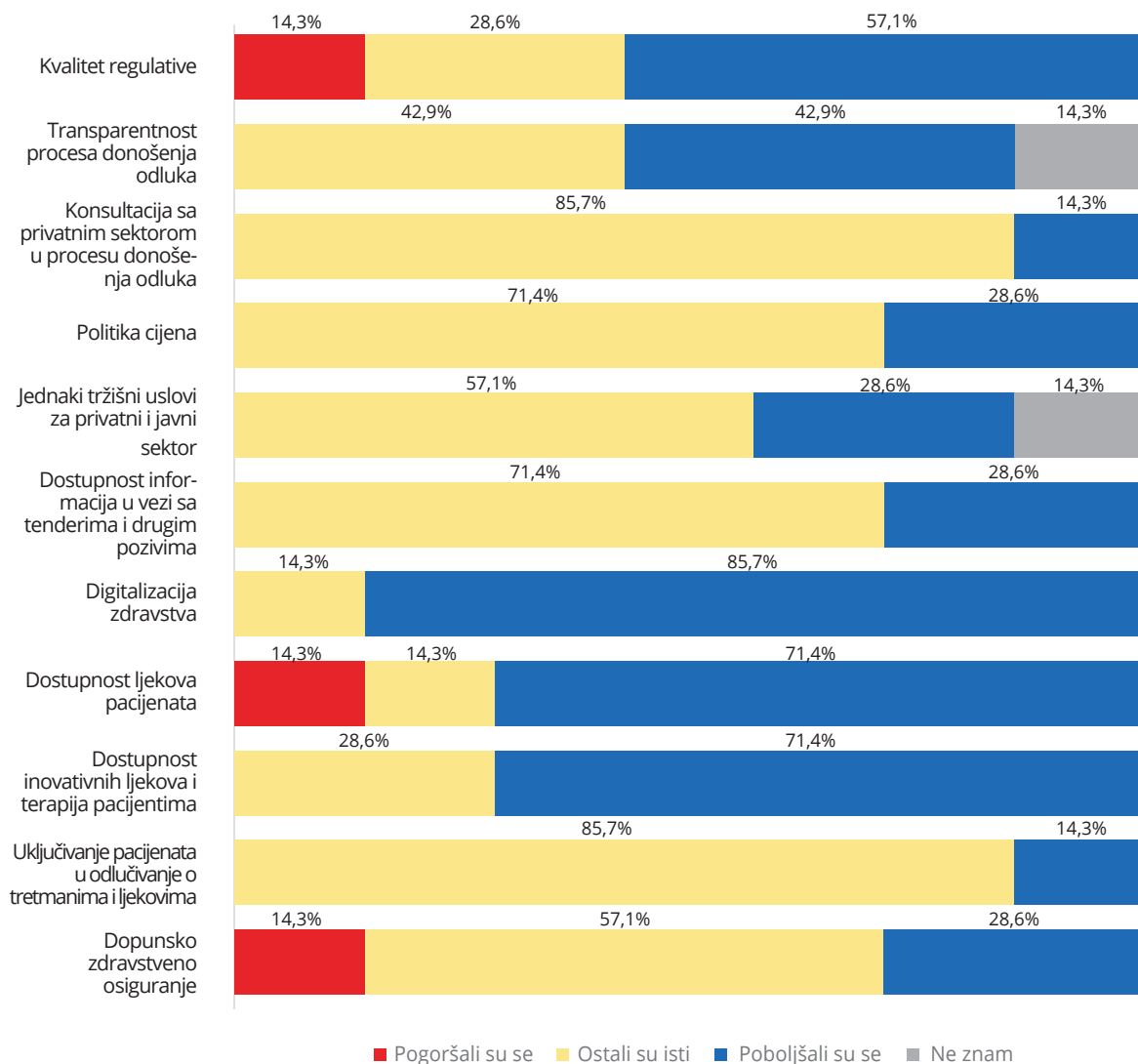
Neophodno je da pacijenti budu više uključeni u proces odlučivanja o lijekovima i terapijama, smatraju članice. Iako je ovo pitanje u Crnoj Gori uređeno Zakonom o pravima pacijenata, nalazi Izvještaja godinama ukazuju da postoji značajna asimetrija u procesu odlučivanja kada se radi o odnosu ljekar-pacijent. Potrebno je unaprijediti dijalog između ove dvije strane, te treba poraditi na osnaživanju pacijenata u procesu odlučivanja. Među strukom, široko je promovisan etički pristup odlučivanja koje zajednički dijele ljekar i pacijent, kao i da obaviještenost pacijenta treba da ima ključnu ulogu kako bi učestvovao u donošenju odluka o sopstvenom liječenju. Takođe, pacijenti u Crnoj Gori se oslanjaju samo na državno osiguranje, budući da je izmjenama Zakona o obaveznom zdravstvenom osiguranju iz 2019. godine brisano poglavlje dopunsko zdravstveno osiguranje, uz obrazloženje da je Analiza opravdanosti sprovođenja i ostvarivanja prava iz dopuskog zdravstvenog osiguranja ukazala na otežane ekonomske mogućnosti i nezainteresovanost građana za taj oblik osiguranja.

ZDRAVLJE – USLOVI ZA POSLOVANJE

...

ZDRAVLJE – PROMJENA U USLOVIMA ZA POSLOVANJE

Kada se radi o daljem unapređivanju zdravstvenog sistema u Crnoj Gori, članice smatraju da je, radi stvaranja modernog, efikasnog i održivog sistema, potrebno raditi na modernizaciji i kreiranju agilnog zdravstva koje bi bilo u stanju da odgovori na izazove i nove buduće prijetnje u vidu epidemija. Korona kriza je djelovala kao akcelerator za uvođenje digitalnih tehnologija u zdravstvo, budući da su pametne aplikacije i drugi digitalni alati imali značajnu ulogu u pomaganju i kontroli širenja virusa.

Crna Gora je već postigla određeni napredak u primjeni digitalnih zdravstvenih usluga, što je evidentno i iz nalaza ovog Izveštaja. Ministarstvo zdravlja je na vrijeme prepoznalo neophodnost i koristi digitalizacije zdravstvene zaštite, fokusirajući se na primjenu novih tehnologija. Pod okriljem Fonda za zdravstveno osiguranje razvijene su nove digitalne usluge koje prvenstveno omogućavaju povećanu dostupnost informacija, ali i uvode procese uštede vremena kroz rasterećenje administracije. Pored usluga e-zdravstva, Crna Gora je implementirala sisteme telemedicine i teleradiologije između Kliničkog centra Crne Gore i tri opšte bolnice, u Baru, Beranama i Pljevljima. Stručnjaci smatraju da se adaptivni model, u okviru kojih se koristi pristup telemedicini, može pokazati najadekvatnijim, jer se njime omogućava pruženje adekvatnog odgovora zdravstvenog sistema na buduće pandemije. Možemo zaključiti da je razvoj crnogorske nacionalne strategije digitalnog

zdravlja neophodan za identifikovanje, određivanje prioriteta i rješavanje prepreka i nedostataka u ključnim faktorima za razvoj digitalnog zdravlja u Crnoj Gori. Donošenje strategije digitalne transformacije zdravstva predstavlja ključni korak za stvaranje održivog i efikasnog modela zdravstva, koji minimizira zdravstvene rizike kako po pacijente, tako i po zdravstvene radnike.

Građevinarstvo i nekretnine

INTERVJU SA PREDSJEDNIKOM KOMITETA ZA NEKRETNINE, GOSPODINOM SAVOM ĐUROVIĆEM

Adriatic Marinas

AmCham: Kako biste opisali trenutno stanje u oblasti građevinarstva i nekretnina u Crnoj Gori? Koliki je uticaj koronavirusa na tržište nekretnina u Crnoj Gori?

Gđin Đurović: Oblast građevinarstva i nekretnina je, pored turizma u širem smislu, suočena sa izuzetnim izazovima u periodu pandemije koronavirusa. Cijene inputa u građevinarstvu su u značajnom porastu dok cijene nekretnina padaju usljed velike ponude i smanjene potražnje. Otežani uvoz, odnosno nemogućnost uvoza materijala i ulaska radne snage, tokom značajnog dijela ove godine, dovela je do velikih problema u sektoru građevinarstva, sa još uvijek neizvjesnim trajanjem ove krize. Na drugoj strani, ograničeni kapaciteti državne i lokalnih administracija u rješavanju pitanja vezanih za nekretnine i njihovu registraciju ostaju kao problem kako za investitore, tako i za kupce nekretnina. U drugim oblastima saradnja državne i lokalnih administracija je bila veoma dobra, tako da

bi konzistentan kvalitet te saradnje u svim oblastima bio poželjan krajnji cilj.

Pandemija koronavirusa je značajno smanjila broj dolazaka turista u Crnu Goru, a time i potencijalnih kupaca nekretnina, što je bilo naročito vidljivo u primorskoj oblasti. Iako je državni projekat pomoći mladim ljudima da dođu do nekretnina unekoliko olakšao situaciju na tržištu, evidentan je pad broja transakcija i pad cijena usljed smanjene potražnje. Nade polažemo u farmaceutski sektor i iznalaženje odgovarajuće vakcine, kako ne bi došlo do prolongiranja krize izazvane koronavirusom, što bi za posljedicu imalo neslućene probleme za sektor građevinarstva i nekretnina u cijeloj Crnoj Gori, kao i u drugim državama kod kojih ovaj sektor čini značajni dio nacionalne ekonomije.

Naglašavam da je u početku odgovor na pandemiju bio veoma dobar, ali da su se druge zemlje bolje snašle kada je riječ o otvaranju

državnih granica, naročito u pogledu dolaska turista sa jahtama i da su uspjele da ih iskoriste kako bi ostvarili pozitivan rezultat na svojim tržištima. Naravno, uspostavljanje balansa između zaštite zdravlja stanovništva i zaštite ekonomije je jedan veoma težak zadatak za svaku državnu administraciju.

AmCham: U kojim segmentima se vidi poboljšanje poslovnog ambijenta u posljednje dvije godine?

Gđin Đurović: Uvođenje novog sistema “bez građevinskih i upotrebnih dozvola” i uz postojanje veoma profesionalnih licenciranih firmi koje obavljaju reviziju projekata i stručni nadzor nad gradnjom objekata, postignuto je značajno brže započinjanje gradnje objekata za odgovorne investitore, kao što smo i predvidjeli u prethodnom Izvještaju, uz određene zamjerke da je državni sistem mogao ostvariti još bolju kontrolu nad gradnjom objekata. Kao što sam i u prethodnom Izvještaju saopštio, smatramo da sistem koji je uveo novi Zakon treba zadržati budući da značajno smanjuje administrativne barijere za odgovorne investitore bilo kojeg nivoa ekonomske moći. Postoje određene nejasnoće oko gradnje projekata koji su veoma veliki, odnosno mješoviti hotelsko-stambeno-poslovni kompleksi, koji zahtijevaju faznost u izgradnji i odobravanja njihove fazne upotrebe, pa bi vidimo prostor za izmjene važeće regulative. Ovakvi projekti nisu bili uobičajeni u Crnoj

Gori, tako da postoji određeno neiskustvo u ovoj oblasti kod nadležnih organa i licenciranih firmi, a što dovodi do toga da su pojašnjenja neophodna kroz dopune kako zakona koji uređuje izgradnju objekata, tako i zakona koji uređuje turizam.

AmCham: Koja pitanja je potrebno dalje rješavati kako bi se unaprijedila oblast građevinarstva i nekretnina u Crnoj Gori, te sanirale posljedice izazvane pandemijom koronavirusa?

Gđin Đurović: Potrebno je dodatno povećati fleksibilnost kroz zakonska rješenja, ne samo u oblasti dozvoljavanja izgradnje i upotrebe objekata, već i u postupku izmjene planskih dokumenata kojima se ne bi ugrožavao javni interes. Ovakva rješenja bi nesumnjivo privukla dodatne kako domaće, tako i strane investitore, za izgradnju većih kompleksa mješovitih namjena, što bi predstavljao poželjan odgovor na zahtjeve domaćeg i inostranog tržišta koje je veoma konkurentno. Takođe, na kraći rok treba planirati kako omogućiti kontrolisan i zdravstveno siguran uvoz materijala, kao i dolazak radne snage tokom ovog perioda korona krize, do proljeća 2021. godine, odnosno dok se ne dođe do razrješenja nastale situacije kroz odgovarajuću vakcinu protiv koronavirusa.

» GRAĐEVINARSTVO I NEKRETNINE – REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Pandemija koronavirusa ostavila je posljedice i na sektor građevinarstva, koji se zbog svoje specifičnosti ne može obavljati radom od kuće. Aktivnosti u građevinskoj industriji su usporile, i došlo je do određenih kašnjenja u lancu snabdijevanja prilikom isporuke materijala od kojih zavisi i dinamika izvođenja radova. Investitori su se suočili i sa smanjenom ponudom radne snage usljed ograničenja kretanja i zatvaranja država, pa su se više fokusirali na lokalne resurse. Sektor građevine i nekretnina je akcelerator rasta cjelokupne privrede, stoga raduju poruke investitora i donosioca odluka da se neće stati sa ulaganjima u velike strateške projekte.

Rezultati upitnika pokazuju da su članice veoma nezadovoljne sadašnjim stanjem u ovoj oblasti, koje je ocijenjeno sa 3 na skali od 1 do 10. Stanje u katastrima je nezadovoljavajuće, a investitori se i dalje suočavaju sa izazovima u vidu procedura i efikasnosti administracije. Članice koje posluju u oblasti građevinarstva smatraju da je potrebno voditi više računa prilikom planskog planiranja, te poštovati princip zelene gradnje i manje gustine objekata. Neformalna ekonomija u značajnoj mjeri utiče na sektor građevinarstva

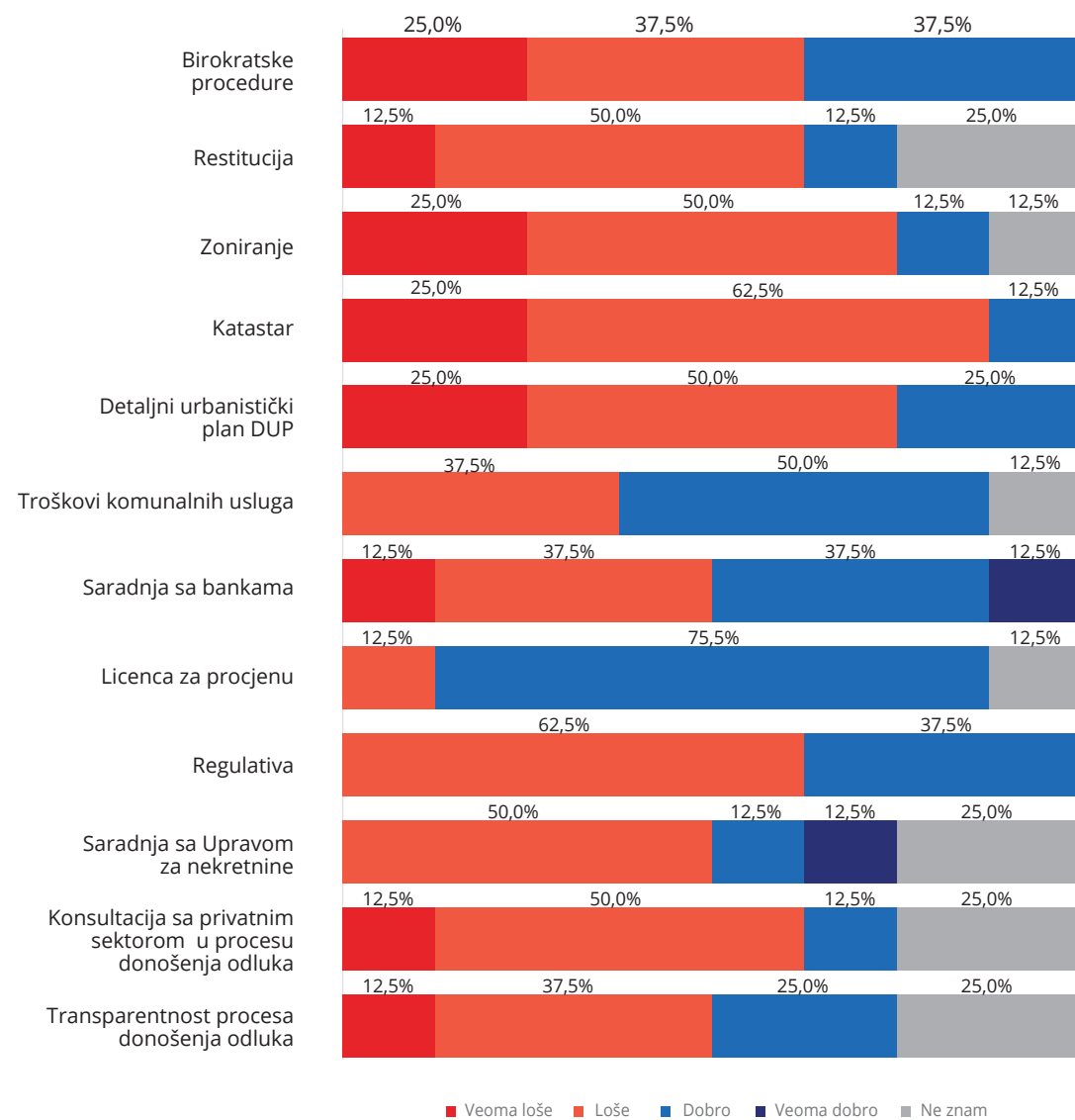
i nekretnina, pa je predlog pojedinih članica da se notari uvežu sa Poreskom upravom, u cilju praćenja plaćanja poreza.

Potrebno je značajno unaprijediti saradnju sa privatnim sektorom u procesu donošenja odluka, kao i transparentnost donosioca odluka kako bi se bolje primjenjivala propisana zakonska rješenja, te ojačala pravna sigurnost i povjerenje investitora u sistem.

Uslovi poslovanja u navedenim sektorima su uglavnom ostali nepromijenjeni u odnosu na prije dvije godine, osim porasta nezadovoljstva članica kada se radi o regulativi i birokratskim procedurama.

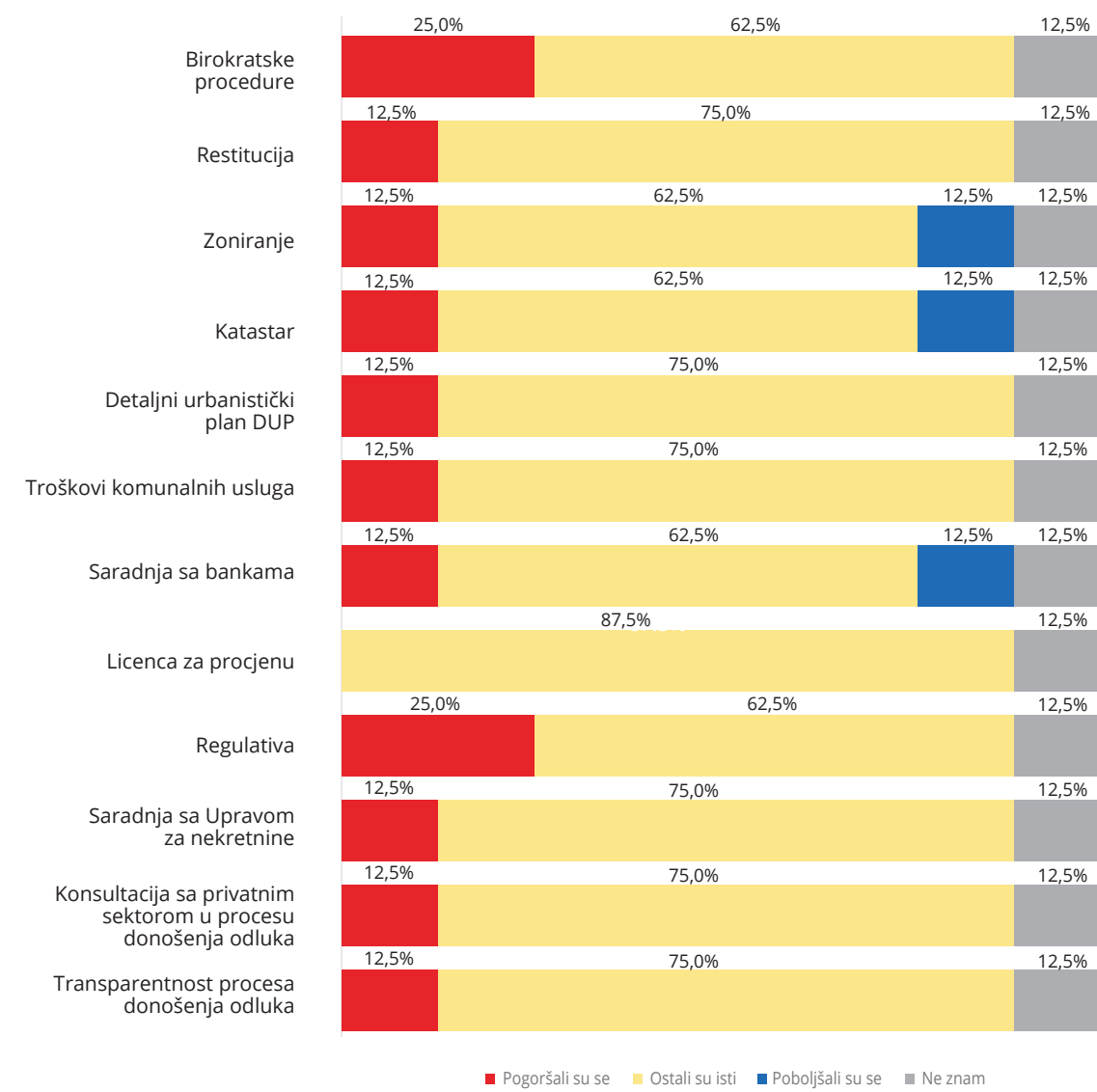
...

GRAĐEVINARSTVO I NEKRETNINE – USLOVI ZA POSLOVANJE

...

GRAĐEVINARSTVO I NEKRETNINE – PROMJENE U USLOVIMA ZA POSLOVANJE

>>> Javne nabavke

INTERVJU SA PREDsjedNICOM AMCHAM AD-HOC RADNE GRUPE ZA ZAKON O JAVNIM NABAVKAMA, GOSPOĐOM LJILJANOM PEROVIĆ

Sava osiguranje

AmCham: Kakva je Vaša ocjena trenutnog stanja u oblasti javnih nabavki u Crnoj Gori?

Gđa Perović: Na ukupnu vrijednost javnih nabavki odnosi se značajan dio bruto nacionalnog proizvoda Crne Gore. Značaj ove oblasti prepoznala je i Evropska unija, jer ono predstavlja jedno od pregovaračkih poglavlja budući da efikasan i transparentan sistem javnih nabavki omogućava suzbijanje korupcije, nekonkurentnosti i netransparentnosti u ovoj oblasti.

U prethodnom periodu je ostvaren napredak u ovoj oblasti kroz uspostavljanje zakonodavnog okvira i administrativnih i institucionalnih kapaciteta za sprovođenje postupaka javnih nabavki. Međutim, slabosti ovog sistema su itekako bile prisutne, jer je postupak nabavki male vrijednosti, koje su uvedene u junu 2017. godine izmjenama i dopunama Zakona o javnim nabavkama, udvostručio dio budžeta koji je potrošen kroz netransparentne procedure.

Na nabavke roba i usluga čija je procijenjena vrijednost jednaka ili manja od 15.000 eura i nabavki čija je procijenjena vrijednost jednaka ili manja od 30.000 eura nije se primjenjivao Zakon o javnim nabavkama, već interna procedura naručioca, bez transparentnosti ovog postupka. Postupak nabavki je izuzetno formalan i zahtijevao je pribavljanje velikog broja dokaza o ispunjenosti uslova i ogroman broj ponovljenih tendera zbog nedostavljanja validnih dokaza i posljedično velikog trošenja javnih sredstava, iako su ti dokazi kao javno dostupni bili i provjerljivi naručiocima.

Rješenja novog Zakona o javnim nabavkama predstavljaju djelimični pomak u ovoj oblasti kada bude u potpunosti implementiran elektronski sistem javnih nabavki, jer će omogućiti komunikaciju elektronskim putem, slobodan pristup, pretraživanje, pregled i preuzimanje tenderske dokumentacije, kao i pristup podacima organa državne uprave i drugih organa koji vode javnu evidenciju.

AmCham: Koje aktivnosti su preduzete od strane ad-hoc radne grupe AmCham-a u cilju unapređenja stanja?

Gđa Perović: AmCham je djelovala proaktivno i na najavu izmjene Zakona o javnim nabavkama početkom 2017. godine formirana je radna grupa koja se bavila ovim zakonom, sastavljena od kompanija članica različitih profila. Američka privredna komora u Crnoj Gori je krajem 2017. i početkom 2018. godine intenzivno radila na novom Zakonu o javnim nabavkama, u saradnji sa Upravom za javne nabavke. Podsjetiti da je krajem 2018. godine ukinuta Uprava za javne nabavke, te da je nadležnosti nekadašnje Uprave preuzelo Ministarstvo finansija, koje je u junu 2019. godine stavilo u značajnoj mjeri izmijenjeni Predlog zakona o javnim nabavkama na javne konsultacije sa veoma kratkim rokom davanja komentara od svega nedjelju dana. Ipak, AmCham je i tada dala komentare na Predlog zakona u dijelu preispitivanja izuzeća za nabavke u oblasti elektronskih komunikacija, usklađivanja odredbi kojima se uređuju obavezni uslovi za učešće u postupku javne nabavke i dokazivanje ispunjenosti obaveznih uslova, kao i dijelu usklađivanja rokova.

AmCham: Nedavno je stupio na snagu novi Zakon o javnim nabavkama. Koja pitanja je potrebno dalje razriješiti kako bi se unaprijedila ova oblast u Crnoj Gori?

Gđa Perović: Iako je bilo najavljeno da će već od septembra 2020. godine biti implementiran elektronski sistem javnih nabavki to se još uvijek nije desilo. Prema posljednjim najavama nadležnog ministarstva, proces elektronskog sistema će biti u primjeni početkom 2021. godine, što nas raduje budući da će se na taj način značajno unaprijediti efikasnost, ali i transparentnost procesa javnih nabavki. Digitalizacija sistema bi riješila i aktuelan problem dostavljanja dokaza ispunjenosti obaveznih uslova koji su javno dostupni, što zaista predstavlja nepotrebnu administraciju koja opterećuje ionako komplikovan proces javnih nabavki.

>>> JAVNE NABAVKE - REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Imajući u vidu važnost javnih nabavki na upravljanje javnim finansijama, ali i uticaj koje one imaju na podsticanje konkurentnosti u privatnom sektoru, ovim Izvještajem smo prepoznali pomenutu oblast kao posebno poglavlje.

Novi Zakon o javnim nabavkama počeo je da se primjenjuje sredinom 2020. godine, i njime su napravljeni iskoraci u pravcu usaglašavanja sa pravnom tekovinom Evropske unije, naročito u dijelu uvođenja novih procedura koje propisuju direktive koje regulišu oblast javnih nabavki. U Izvještaju o napretku Evropske komisije za 2020. godinu, data je ocjena da je Crna Gora umjereno spremna u oblasti javnih nabavki, uz ogradu da primjenjivost novog Zakona o javnim nabavkama još uvijek nije bilo moguće ocijeniti.

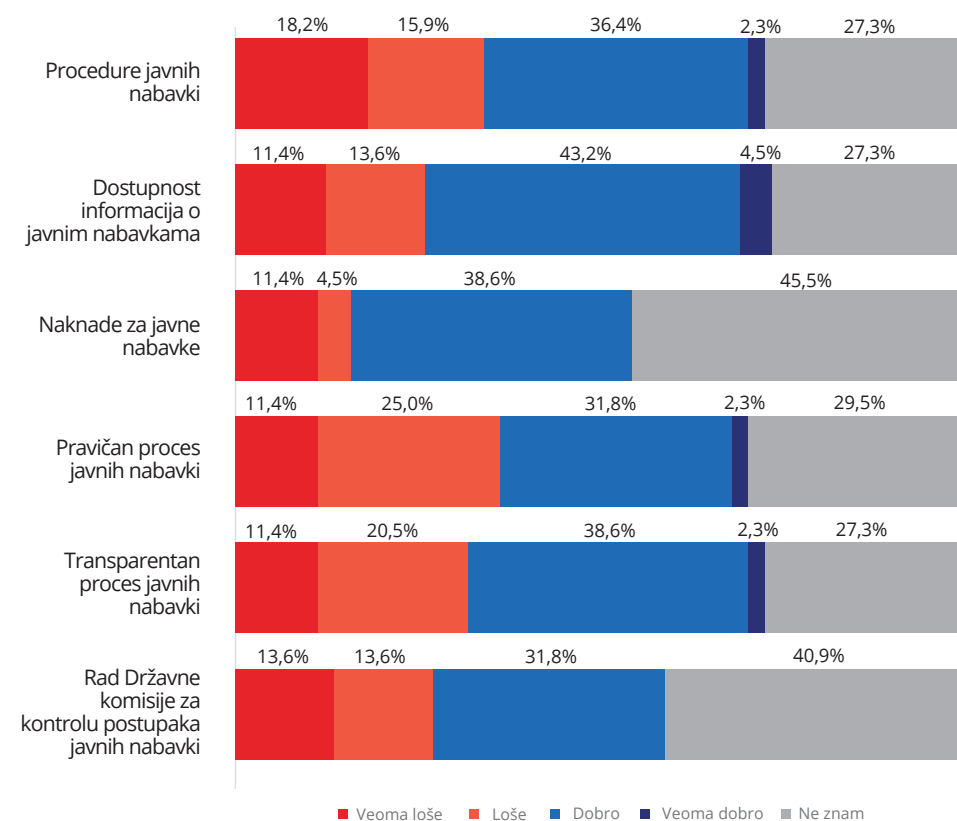
U 2018. godini, usljed reorganizacije državne uprave, Uprava za javne nabavke je ukinuta, a nadležnosti Uprave su preuzete od strane Ministarstva finansija. Sredinom 2019. godine, nadležno ministarstvo je stavilo inovirani Predlog zakona o javnim nabavkama na javne konsultacije sa rokom davanja komentara od svega nedjelju dana. Imajući u vidu važnost

i obimnost ovog sistemskog zakona kojim se uređuje oblast javnih nabavki, koja je u Crnoj Gori prepoznata kao posebno rizična za korupciju, poslovne asocijacije su bile složne u ocjeni da je dati rok previše kratak da bi se na adekvatan način, stručno i detaljno, sagledala zakonska rješenja, te postupci javnih nabavki bolje regulisali u odnosu na važeći zakon.

Oko trećine članica koje su učestvovala u istraživanju ocijenile su u generalu proces javnih nabavki loš, odnosno veoma loš, a isti broj članica izrazio je zabrinutost zbog netransparentnosti i nepravichnosti ovog procesa. Uvođenjem elektronskih javnih nabavki pojednostavio bi se proces podnošenja dokumentacije, te uvela transparentnost i veća efikasnost u procedurama. Pojedine članice su pristup u postupcima javnih nabavki „jedna veličina odgovara svima“ ocijenile kao loš, zbog specifičnosti pojedine robe, poput lijekova, kao i neprimjenjivost kriterijuma po kojima se boduju tenderi na sve vrste roba i usluga.

...

JAVNE NABAVKE – USLOVI ZA POSLOVANJE

Oporezivanje

»» REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kreiranje poreske politike u Crnoj Gori je u nadležnosti Ministarstva finansija, tj. Direktorata za poreski i carinski sistem. Od Izvještaja iz 2018. godine, stope poreza na dodatu vrijednost i poreza na dobit pravnih lica se nisu mijenjale, pa je tako i dalje u primjeni standardna stopa PDV-a od 21% i snižena stopa od 7%, kao i poreska stopa od 9% na porez na dobit pravnih lica. Od početka 2020. godine ukinut je takozvani krizni porez na dohodak fizičkih lica u Crnoj Gori, pa se dohodak fizičkih lica oporezuje po stopi od 9% od poreske osnovice.

Nalazi upitnika koji smo sprovodili za pisanje ovog Izvještaja i prethodnih Izvještaja (iz 2014, 2016. i 2018. godine) nedvosmisleno ukazuju da je poresko opterećenje rada visoko za crnogorsku ekonomiju. Poreska opterećenja troškova rada u Crnoj Gori su i dalje značajno veća nego u većini država regiona, i nalaze se na prosjeku zemalja Evropske unije. Poresko opterećenje troškova rada ima značajan uticaj na zaposlenost u državi i sivu ekonomiju, naročito u državama kod kojih su zarade relativno niske. Visoka poreska opterećenja povećavaju troškove formalnog nasuprot neformalnom radu, pa ujedno i raste broj onih

koji rade na crno. Ocjena članica je da treba smanjiti poreska opterećenja rada koja ne idu u prilog rastu konkurentnosti, povećanju zaposlenosti, kao ni stabilnom i dugoročnom razvoju države, pa oko 61% članica smatra porez na lični dohodak kao loš ili veoma loš uslov za poslovanje u Crnoj Gori.

Potrebno je da država uloži dodatne napore kako bi kreirala predvidivi okvir za poslovanje, budući da česte izmjene sistema oporezivanja i poreskih stopa unose nesigurnost, nepredvidivost i dodatne troškove, te destimulišu potencijalne investitore da ulažu u Crnu Goru. Nadležno ministarstvo u oblasti poreske politike nastavilo je sa lošom praksom donošenja sistemskih zakona bez javne rasprave i bez blagovremenog uključivanja poslovne zajednice. Stoga, oko 61% članica ocijenilo je transparentnost procesa donošenja odluka u poreskoj oblasti kao lošu ili veoma lošu, dok je preko polovina članica ocijenilo konsultacije sa privatnim sektorom u procesu donošenja odluka kao lošu ili veoma lošu. Kao i prethodnih godina, ukazujemo da se komunikacija u vezi poreske politike mora značajno unaprijediti, te da bi bolja saradnja sa privrednim sektorom i veća uključenost istog u

kreiranju poreske politike dovela do efikasnije naplate poreza i poštovanja poreskih propisa.

Preko polovina članica smatra da efikasnost Poreske uprave nije na zadovoljavajućem nivou, te da nameti targetiraju samo one poslodavce koji posluju legalno. Potrebno je unaprijediti naplatu od poreskih dužnika, i odlučnije sprovoditi propise u ovoj oblasti, u cilju suzbijanje neformalne ekonomije.

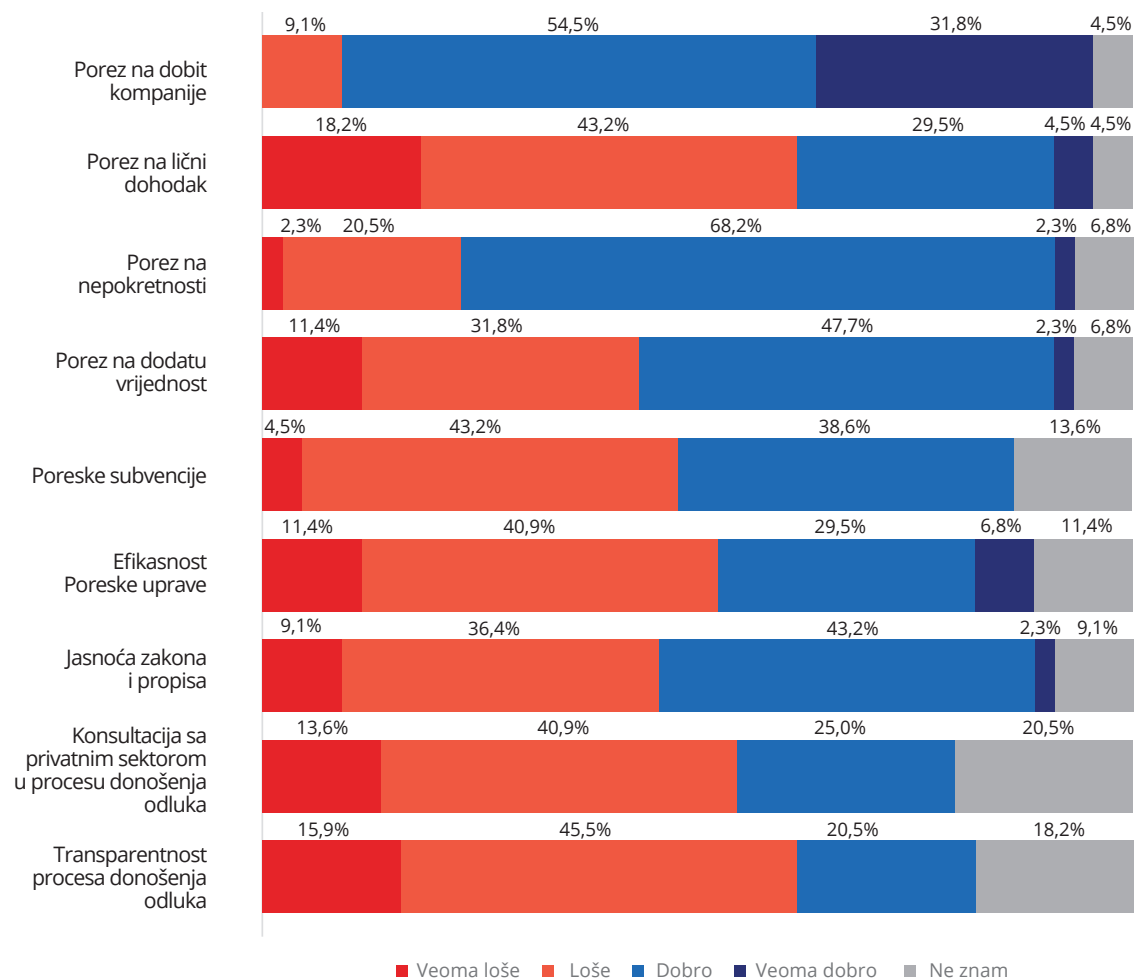
U 2019. godini donešen je Zakon o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga, čime je obezbijeđen pravni osnov za sprovođenje projekta elektronske fiskalizacije, kojim će se omogućiti dostavljanje podataka o prometu proizvoda i usluga i fiskalnih računa Poreskoj upravi u realnom vremenu, putem internet konekcije i fiskalnog servisa. Zakon je trebalo da počne sa primjenom 1. januara 2020, ali je do odgađanja za 2021. došlo jer nije na vrijeme završena tenderska procedura za nabavku sistema. Donošenje navedenog zakona je inicirano u cilju efikasnije borbe protiv sive ekonomije, praćenja regularnosti poslovanja poreskih obveznika, uspostavljanja većeg stepena poštovanja poreskih propisa, ali i modernizacije načina komunikacije državne uprave sa privredom u skladu sa tehnološkim razvojem i trendovima automatizacije poslovnih procesa. Prvog januara 2021. Crna Gora ulazi u novi sistem elektronske fiskalizacije, premda su privrednici preko poslovnih asocijacija tražili odlaganje primjene

Zakona, kako bi privreda imala više vremena za pripremu realizacije projekta. Kada se radi o suzbijanju sive ekonomije, postavlja se pitanje da li će onlajn fiskalizacija uspjeti da smanji sivu ekonomiju, budući da se zakonska rješenja primjenjuju samo na promet proizvoda i usluga registrovanih privrednika, a da biznisi koji su u sivoj zoni, i dalje ostaju van obuhvata Zakona. Uslovi za elektronsku fiskalizaciju će imati poseban uticaj na nove biznise, jer početni troškovi za internet, softver, sertifikat i slično rastu.

Porez na dobit (9%) ostao je i dalje najprivlačniji element poslovanja u Crnoj Gori, i njime je zadovoljno čak 86% ispitanih članica. Privatni sektor smatra i da treba uvesti dodatne poreske olakšice u cilju subvencioniranja redovnih platiša.

...

OPOREZIVANJE – USLOVI ZA POSLOVANJE

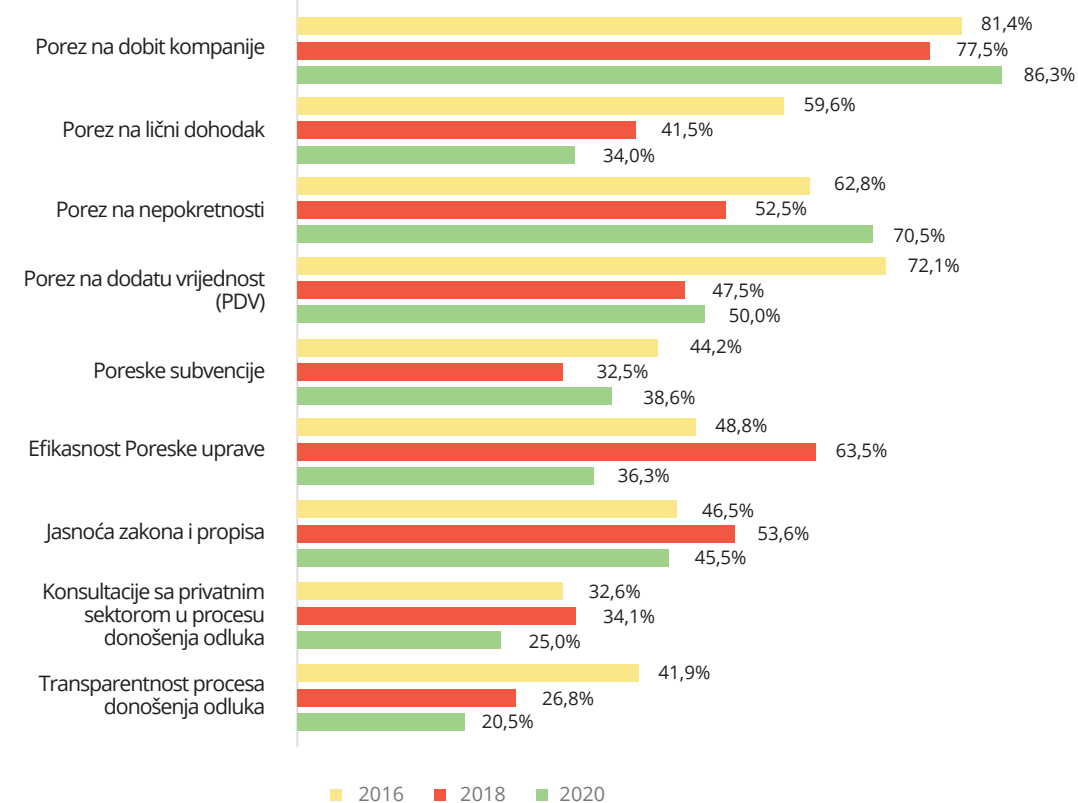

Kada uporedimo ocjene iz Izvještaja iz 2016, 2018. i 2020. godine, evidentan je pad u ocjenama transparentnosti i konsultaciji sa privatnim sektorom u procesu donošenja

odluka, kao i u ocjeni poreza na lični dohodak. Kompanije smatraju da je efikasnost Poreske uprave značajno smanjena u poređenju sa 2018. i 2016. godinom.

...

OPOREZIVANJE – USLOVI ZA POSLOVANJE, POREĐENJE ZADOVOLJSTVA ČLANICA U 2016. 2018. I 2020. GODINI

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost je u 2020. godini koordinirao izradu Registra nameta na državnom i lokalnom nivou, u saradnji sa radnom grupom koja je sastavljena od predstavnika javnih institucija, privrednih udruženja i Zajednice opština. Prva radna verzija Registra je kreirana na sajtu www.javninameti.me, i ova

baza sa preko 2000 nameta će uskoro biti javno dostupna svima. Registar će biti u vlasništvu Ministarstva finansija. Podsjećamo da je objedinjavanje parafiskaliteta na nacionalnom i lokalnom nivou bila jedna od preporuka prethodnog Izvještaja o poslovnom ambijentu.

»»
Turizam i
ugostiteljstvo

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Turizam je okosnica ekonomija mnogih zemalja, a do skora i jedno od najbrže rastućih svjetskih tržišta, čiji razvoj je značajno ometen pandemijom koronavirusa, uzrokujući ozbiljne globalne ekonomske posljedice. Turistička industrija doživjela je nagli pad prihoda i nalazi se među sektorima koji su najteže pogođeni pandemijom. Pandemijski šok, takoreći, utiče i na potražnju (ograničenje slobode kretanja, zatvaranje granica, strah od zaraze) i na ponudu (zatvaranje smještajnih i ugostiteljskih objekata, kao i objekata za razonodu). Gubici u turizmu, kao što se pokazalo, imali su veliki uticaj i na druge ekonomske sektore koji se bave snabdijevanjem robom i uslugama, poput hrane, pića i zabave.

Jasno, najteže su pogođene države čije se ekonomije značajno oslanjaju na turizam, i čiji je udio u BDP-u veoma visok, baš poput Crne Gore. Za ove zemlje glavno je što prije dobiti dogovor na pitanje koliko će trajati pandemija. Međutim, imajući u vidu nepredvidivost koju pandemija sa sobom nosi, stručnjaci za sada prognoziraju da će biti potrebne najmanje tri godine kako bi se turistička potražnja oporavila na nivou prije krize. Naravno, preovlađujućemjere

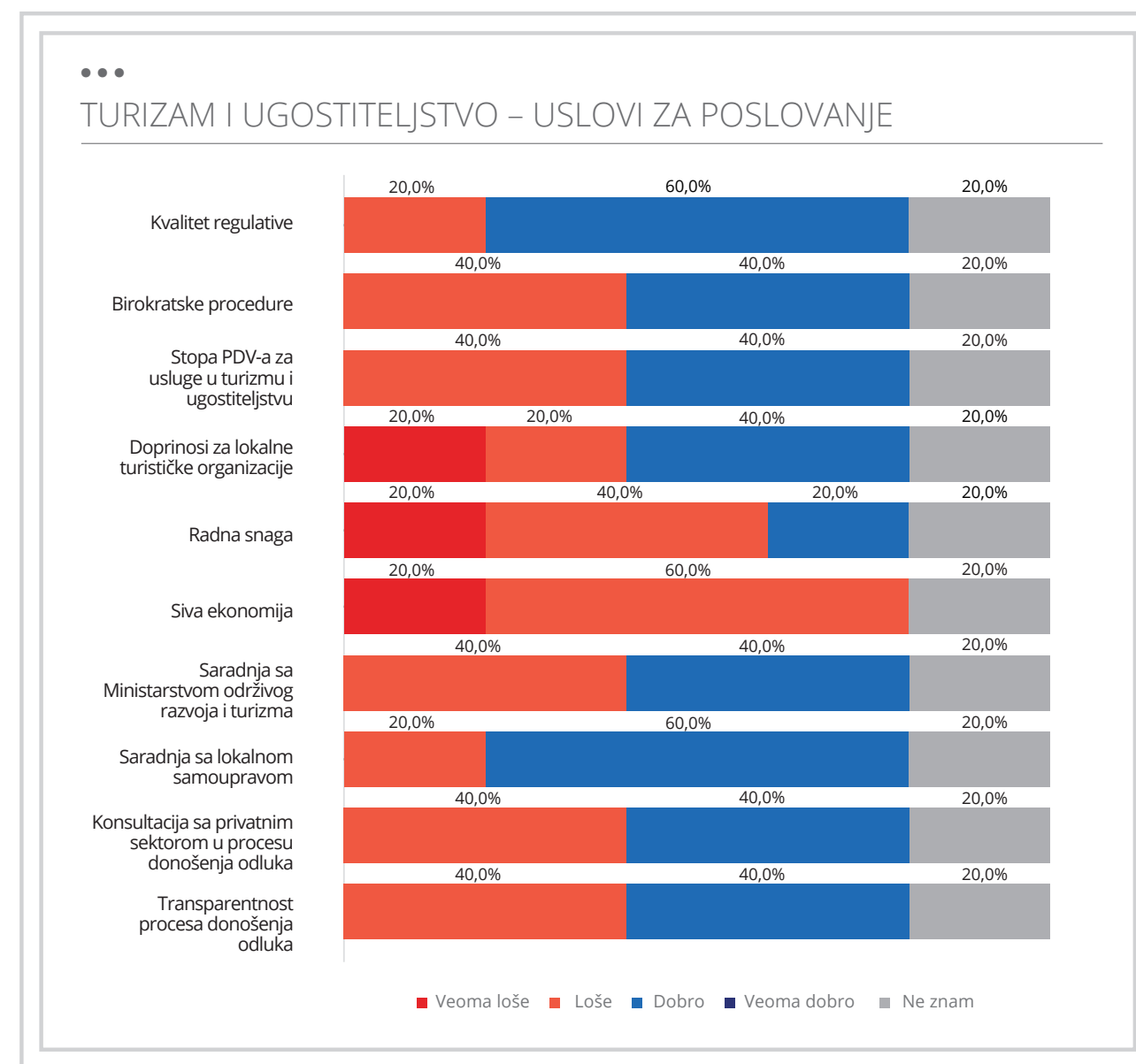
zaključavanja zemalja, ograničenja putovanja, smanjenje raspoloživog dohotka potrošača i nizak nivo povjerenja mogli bi znatno usporiti oporavak sektora. Stručnjaci napominju da se države moraju pripremati za više scenarija, te se, u skladu sa time, prilagođavati situaciji. U tom kontekstu, od velike važnosti je da se održava kvalitetna komunikacija unutar države, aktivni javno-privatni dijalog, kako bi se mjere uskladile sa onima na koje se odnose, odnosno očekivanja i mogućnosti. Fleksibilnost i agilnost će biti ključna za oporavak turističke industrije, kroz širu ponudu putničkih osiguranja i ažuriranje politike povrata novca.

Optimistično je što Crna Gora nije stopirala nijedan projekat na primorju iz domena luksuznog turizma, već samo odgodila otvaranje novih hotela i rizorta. Crnogorskom turizmu nedostaje jasna strategija razvoja, i, u okviru nje, razvijanje novih turističkih proizvoda u postpandemijskim vremenima, poput ruralnog turizma, zdravstvenog turizma, itd.

Naročito je važno poraditi na suzbijanju sive ekonomije i u sektoru turizma, jer rezultati upitnika pokazuju da čak 80% ispitanika koji

posluju u ovoj oblasti smatra da je stanje loše ili veoma loše. Ljudski resursi su takođe loše ocijenjeni, čemu je svakako doprinijela i migracija radne snage u kriznom periodu. Članice su podijeljenog mišljenja kada se radi o administrativnim procedurama, stopi

PDV-a za usluge u turizmu i ugostiteljstvu, kao i saradnjom sa resornim ministarstvom. Pozitivni uslov poslovanja predstavlja saradnja sa lokalnim samoupravama, koju je kao dobru ocijenilo 60% ugostitelja koji su učestvovali u anketi.

>>> Zaštita životne sredine

>>> REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kao jedno od temeljnih ljudskih prava, pravo na zdravu životnu sredinu trebalo bi da bude ključna odrednica svakog modernog društva. Crna Gora se Ustavom još 2007. godine odredila prema zaštiti životne sredine, stavljajući je u red svojih prioriteta. Međutim, uprkos postojanju adekvatne zakonske regulative i strateških dokumenata, stanje u našoj državi je na ne baš zadovoljavajućem nivou, smatraju članice.

Crna Gora ima još puno prostora za napredovanje kada su u pitanju zaštita životne sredine i ekologija. Ispitanici ukazuju da je potrebno poštovati već donesene propise, te da se svi subjekti, od nadležnih organa, preko kompanija do pojedinaca, moraju sa mnogo više odgovornosti odnositi prema već usvojenim pravilima u oblasti zaštite životne sredine. S tim u vezi, donosioci odluka moraju intenzivirati rad na podizanju kolektivne ekološke svijesti društva i doedukovati sve strukture društva o važnosti zaštite životne sredine.

Prije dvije godine Crna Gora je, u okviru pregovora sa Evropskom unijom, otvorila Poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene. Primjena evropskih pravila iz oblasti

zaštite životne sredine zahtijevaće značajna finansijska sredstva, i kratkoročna ekonomska rješenja koja štete životnoj sredini moraju biti zamijenjena dugoročnim rješenjima koja će doprinijeti njenom boljem očuvanju. Svakako raduje što je krajem 2020. godine formirano novo Ministarstvo ekologije, urbanizma i prostornog planiranja, što potvrđuje odlučnost donosioca odluka da prioritizuju ovu oblast, te da uvedu red u planskoj regulativi koja je trenutno neodrživa sa aspekta očuvanja životne sredine.

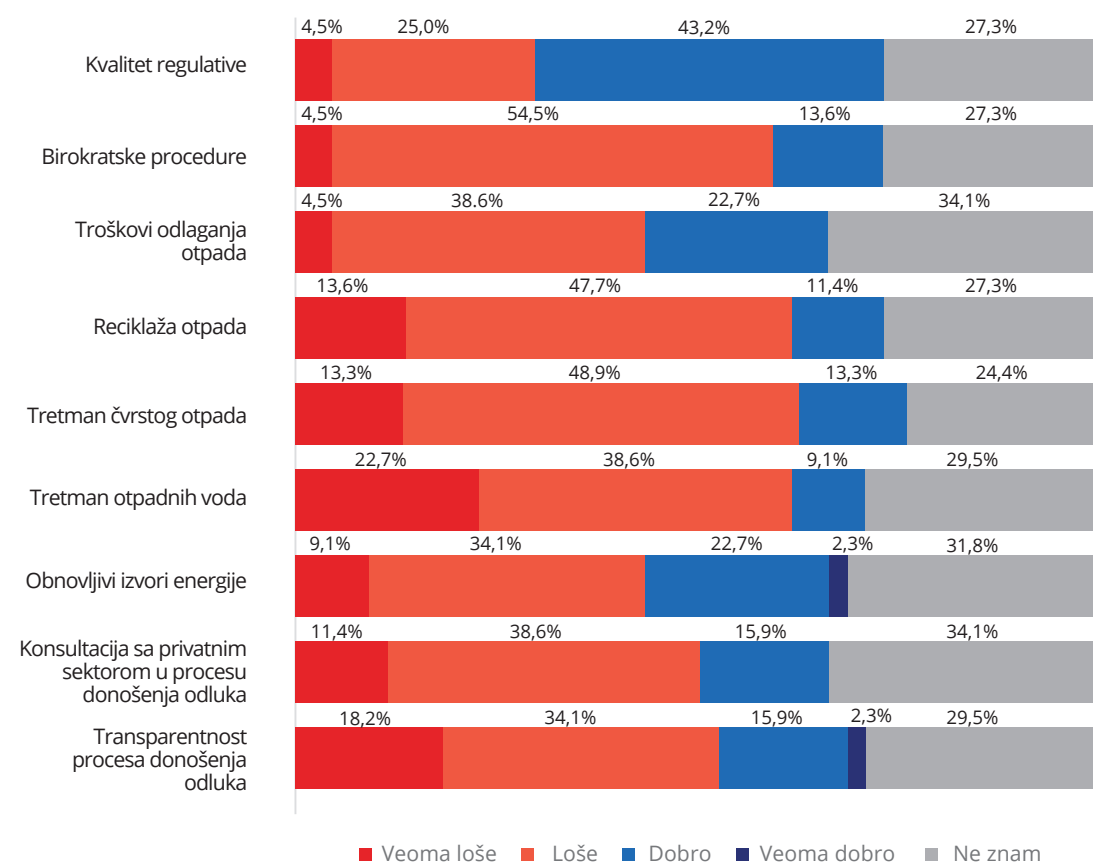
Kao i u prethodnim Izvještajima, i dalje ostaje loše ocijenjena reciklaža (61%) i tretman čvrstog otpada (62%) i otpadnih voda (61%). Oko 43% članica je ocijenilo kvalitet regulative kao dobar, premda je oko polovina članica ocijenilo konsultacije sa privatnim sektorom i transparentnost procesa donošenja odluka kao loše ili veoma loše.

Polovina ispitanih članica su na pitanje u kojoj mjeri korisnici u njihovoj industriji u Crnoj Gori uzimaju u obzir ekološke aspekte proizvoda ili usluge prilikom donošenja odluke o kupovini, odgovorile da je to malo ili vrlo malo. Oko 41%

ispitanih je odgovorilo da kupci djelimično uzimaju u obzir ekološke aspekte proizvoda ili usluga, a svega 9% je dalo odgovor da je to u značajnoj mjeri.

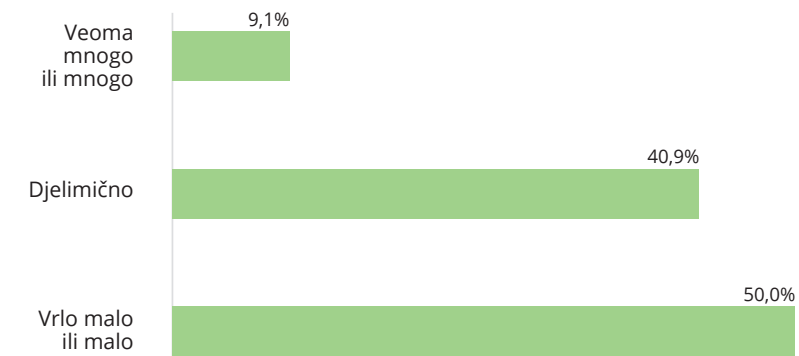
...

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE- USLOVI ZA POSLOVANJE

...

ODGOVOR NA PITANJE KOLIKO KUPCI UZIMAJU U OBZIR EKOLOŠKI ASPEKT PROIZVODA ILI USLUGE PRILIKOM DONOŠENJA ODLUKE O KUPOVINI

Druge oblasti od značaja za poslovanje

Kada se radi o drugim oblastima od značaja za poslovanje, kao i prethodnih godina, prepoznamo ozbiljan problem nelikvidnosti malih i srednjih preduzeća kojima treba omogućiti pristupačnije izvore finansiranja, naročito u vrijeme kada su ovi biznisi najviše pogođeni korona krizom. Kada je proglašen moratorijum, SME su se gotovo u potpunosti odlučila na zastoj u otplati kredita i drugih obaveza prema bankama. Nadalje, trećina članica smatra da postoji značajan prostor za unapređenjem modela javno-privatnog partnerstva u Crnoj Gori, kako bi se saradnjom i sinergijom autoriteta javnih institucija i ekspertiza i znanja privatnog sektora izvodili javni radovi i realizovale javne usluge.

Oblast telekomunikacija u Crnoj Gori ostaje kontinuirano dobro ocijenjena od strane privrede, pa je oko 93% ispitanika ocijenilo kao dobru ili veoma dobru ovu oblast poslovanja. Takođe, oko 66% članica smatra dobrim energetska snabdijevanje u Crnoj Gori.

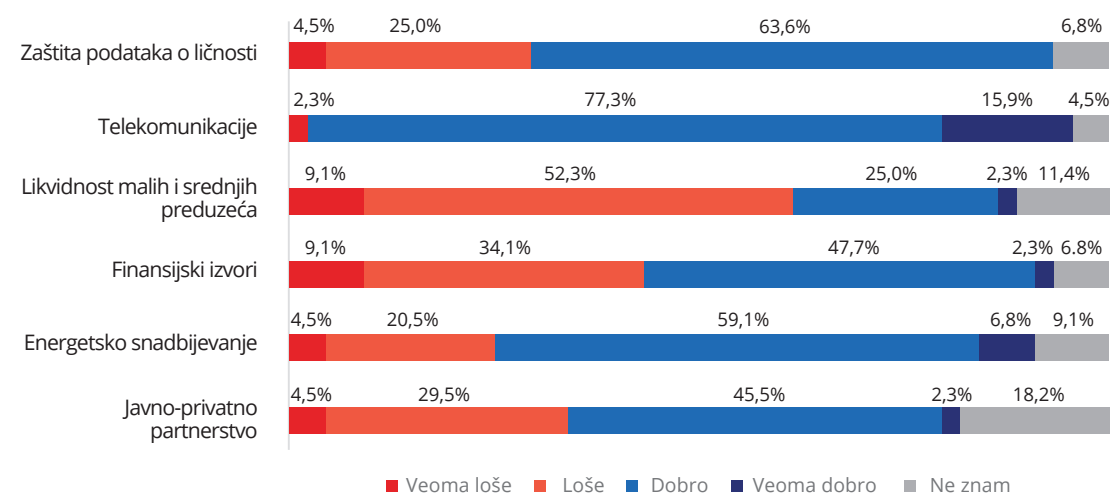
Crna Gora još uvijek nije donijela novi Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, premda je javna rasprava održana sredinom 2019. godine. AmCham Montenegro je oformila ad-hoc radnu grupu koja se bavi izradom novog Zakona, te koja je dala preko 60 komentara u toku javnih konsultacija. Novi Zakon biće usaglašen sa Opštom uredbom o zaštiti ličnih podataka (GDPR), i uvešće niz mjera koje će obezbijediti veća prava u domenu zaštite podataka o

ličnosti, ali i koje će predstavljati izazov kako za državne institucije, tako i za privatne kompanije koje obrađuju, čuvaju ili koriste lične podatke građana. Oko 64% učesnika istraživanja je ocijenilo zaštitu podataka o ličnosti kao dobar uslov za poslovanje u Crnoj Gori, dok oko 30% njih ocjenjuje da se stanje u ovom domenu promijenilo nabolje u odnosu na period od prije dvije godine.

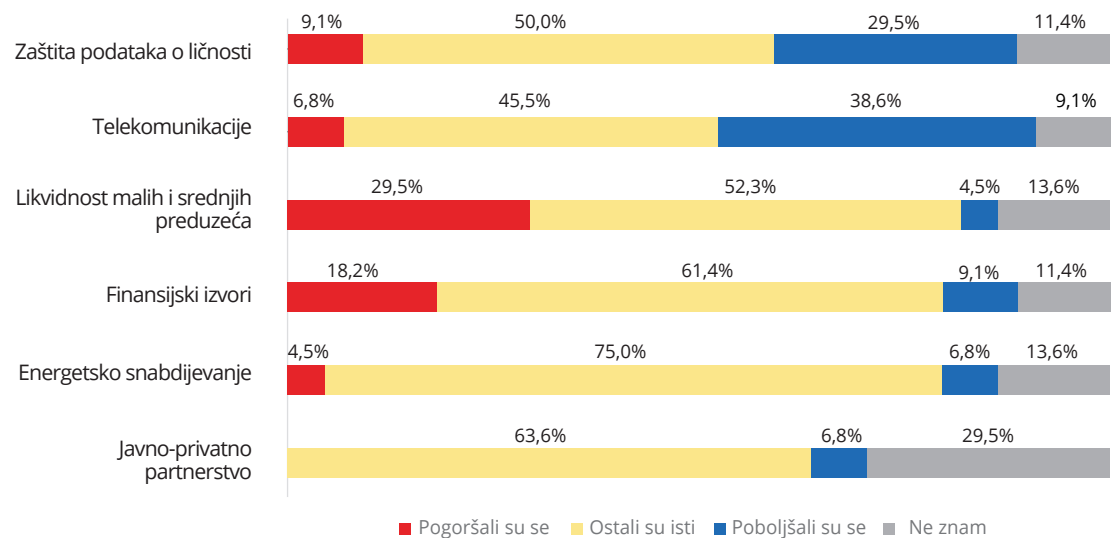
...

OSTALE OBLASTI OD ZNAČAJA ZA POSLOVNU ZAJEDNICU – USLOVI ZA POSLOVANJE

...

OSTALE OBLASTI OD ZNAČAJA ZA POSLOVNU ZAJEDNICU – PROMJENA U USLOVIMA ZA POSLOVANJE

»» Ključni nalazi
i preporuke

»»» **POSLOVNA ZAJEDNICA NIJE BLAGOVREMENO I ADEKVATNO UKLJUČENA U PROCES IZRADE PROPISA OD ZNAČAJA ZA POSLOVNI AMBIJENT**

PREPORUKA: Blagovremeno uključivanje i opsežne konsultacije sa poslovnom zajednicom dovele bi do kreiranja kvalitetnijih i svrsishodnijih normi, te bi se na taj način preduprijedile česte izmjene zakonskih rješenja neprimjenjivih u praksi. Izvještaj o uključenosti poslovne zajednice u proces donošenja i/ili izmjena zakonske regulative, koji je nastao zahvaljujući inicijativi i konstantnom zalaganju Američke privredne komore, te operativnoj podršci Sekretarijata Savjeta za konkurentnost, predstavlja dobar osnov za praćenje i unapređenje ove važne pretpostavke daljeg razvoja kompletnog poslovnog ambijenta.

»»» **POLITIKE I MJERE U DOMENU SUZBIJANJA SIVE EKONOMIJE NE DAJU REZULTATE, DOK SE ZAKONSKE NORME PRIMJENJUJU SELEKTIVNO I NEKONZISTENTNO, ŠTO PODSTIČE NELOJALNU KONKURENCIJU**

PREPORUKA: Suzbijanje sive ekonomije mora biti prioritet Vlade, budući da je ovu hroničnu pojavu potrebno sistemski rješavati u svim oblastima (radni odnosi, nekretnine i građevinarstvo, turizam i ugostiteljstvo itd.) u cilju stabilizacije javnih finansija. Potrebno je afirmisati princip jednakosti pred zakonom za sve subjekte, kao jedan od osnovnih načela pravne države i vladavine prava. Institucije sistema moraju sarađivati u cilju identifikovanja onih subjekata koji ne posluju u skladu sa pozitivnim propisima, zarad stvaranja fer konkurencije na tržištu.

Potrebno je redefinisane strateških mjera za suzbijanje sive ekonomije kako bi se omogućila kontrola i sankcionisanje i onih subjekata koji nisu registrovani, a obavljaju privrednu djelatnost, povećao kapacitet i efikasnost rada inspeksijskih službi, ali i usvojile stimulatívne mjere za prelazak subjekata iz sive u regularnu ekonomiju.

»»» **PORESKO OPTEREĆENJE TROŠKOVA RADA JE PREVIŠE VISOKO**

PREPORUKA: Visoka poreska opterećenja povećavaju troškove formalnog nasuprot neformalnom radu, pa ujedno i raste broj onih koji rade na crno. Treba smanjiti poreska opterećenja rada koja ne idu u prilog rastu konkurentnosti, povećanju zaposlenosti, kao ni stabilnom i dugoročnom razvoju države.

»»» **RJEŠENJA ZAKONA O RADU NISU DOVOLJNO FLEKSIBILNA ZA STVARANJE KONKURENTNOG TRŽIŠTA RADA**

PREPORUKA: Potrebno je pristupiti izmjenama regulative u domenu radnih odnosa u cilju uvođenja veće fleksibilnosti u zakonska rješenja, te brisanja onih normi koje predstavljaju biznis i administrativne barijere odgovornim poslodavcima. Crna Gora bi trebalo da slijedi dobru praksu razvijenih država koje su pristupile izmjeni radne regulative, shodno novim okolnostima izazvanim pandemijom COVID-19.

»»» **POSTOJI VELIKI JAZ IZMEĐU POTREBA POSLODAVACA I PONUDE NA TRŽIŠTU RADA**

PREPORUKA: Neophodno je modernizovati obrazovne programe i načine učenja u obrazovnim institucijama, kako bi se premostila neusklađenost između tražnje i ponude radne snage koja je na tržištu. Mladi moraju biti bolje informisani o novim radnim mjestima i potencijalima u sektorima zapošljavanja, kako bi poslodavci dobili neophodan deficitaran kadar koji ima specifična znanja i vještine potrebnih modernom tržištu rada u eri digitalne ekonomije. Potrebno je stvoriti ekosistem koji, pored formalnog obrazovanja, promoviše i koncept neformalnog odnosno cjeloživotnog obrazovanja, u cilju razvoja konkurentne tržišne privrede i smanjenja nezaposlenosti.

»»» **PROCES UPRAVLJANJA DIGITALNOM TRANSFORMACIJOM NIJE KOORDINISAN I DOVOLJNO BRZ**

PREPORUKA: Zarad efikasnog upravljanja procesom digitalne transformacije, potrebno je kreirati koordinaciono i savjetodavno Vladino tijelo koje bi uključivalo predstavnike države, privrede, istraživanja i razvoja i akademske zajednice. Država mora biti lider procesa digitalne transformacije ekonomije i društva, pa je kreiranje ovog tijela neophodno kako bi se stvorile sveobuhvatne veze između ekonomije, javnog sektora i obrazovnih institucija, koje bi omogućile brži prelazak na digitalnu ekonomiju.

»»» **DIGITALNI SERVISI I INOVATIVNE DJELATNOSTI NISU U DOVOLJNOJ MJERI PREPOZNATI KAO GLAVNI POKRETAČ EKONOMSKOG RASTA I RAZVOJA**

PREPORUKA: Živimo u vremenu digitalne evolucije, kada dolazi do promjene načina života i rada kroz primjenu novih tehnologija, te gdje ekonomije počivaju na inovacijama i povećanju efikasnosti svih procesa primjenom digitalnih rješenja. Stoga, potrebno je donijeti novu i/ili unaprijediti postojeću regulativu u svim oblastima koje omogućavaju uspostavljanje i razvoj e-servisa, kreirati benefite za IT kompanije koje investiraju u Crnu Goru i koje svojim prisustvom i djelovanjem doprinose digitalnoj transformaciji društva i ekonomije, te kreirati finansijsku podršku za inovativne kompanije i startup-ove u cilju podsticanja razvoja tehnološkog preduzetništva u Crnoj Gori.

»»» **ZDRAVSTVENI SISTEM MORA BITI MODERNIJI I AGILNIJI, KAKO BI BIO EFIKASAN I ODRŽIV**

PREPORUKA: Kako bi se obezbijedila održivost sistema zdravstvene zaštite, država mora odgovoriti strateškom i sveobuhvatnom zdravstvenom politikom. Stoga je, za bolesti koje postaju prijetnja javnom zdravlju po epidemiološkim podacima, neophodno usvojiti odgovarajuće strateške dokumente na nacionalnom nivou, poput Nacionalnog plana za borbu protiv karcinoma i Nacionalnog plana za liječenje rijetkih bolesti. Pored toga, donošenje strategije digitalne transformacije zdravstva predstavlja ključni korak za stvaranje modernog i efikasnog modela zdravstva.

Patron članice

